

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълим вазирлиги

*У.Эшонхўжаев номидаги Андижон вилояти халқ таълими педагог ходимларини
қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти*

Тил ва адабиёти таълими кафедраси
Инглиз тили ўқитувчиси

УМИДАХОН МИРЗАЕВА

МАЪРУЗА
МАТНЛАРИ

Андижон - 2006 йил

Малака ошириш курсларида умумий ўрта таълим
мактабларида хориж тили ўқитиш методикасидан
ўқиладиган маърузалар
д а с т у р и

Хориж тили ўқитиш методикаси курсидан тузилган мазкур дастур УЎТда хориж тилларидан дарс бераётган ўқитувчилар учун мўлжалланган.

Мазкур дастурнинг асосий мақсади ўқитувчиларга хориж тили ўқитиш методикасидан назарий билимлар бериш ва уларда хориж тили ўқитувчисига хос бўлган касбий (профессионал) кўникма ва малакалар хосил қилишдан иборат. Маълумки, Ўзбекистон Республикасининг мустақилликка эришиши муносабати билан ва хорижий мамлакатлар билан бўлаётган иқтисодий ҳамкорликнинг ўсиб бориши, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ўзгаришлар бўлишини тақазо этади. Булар, табиийки, барча олий ўқув юртларидаги ва умумий ўрта таълим мактабларидаги ўқув дастурларини, айниқса, хориж тилларини ўқитиш дастурларини қайта кўриб чиқиш заруратини келтириб чиқаради.

Ушбу дастурда ҳозирги замон хориж тили ўқитишга қўйилган талаблар эътиборга олинади. Бунда кўпроқ хориж тили ўқитишдаги коммуникатив йўналтирилган принциpga суянган ҳолда ўқитувчиларда, яъни хориж тили ўқитувчиларида касбий малакаларни ошириш ва қайта тайёрлашга эътибор берилган.

Ўқитувчиларни касбий малакаларини ошириш мақсадида амалий дарс соатлари кўпайтирилган. Бунда асосан айрим дарс фрагментларини (қисмларини) ўтиш назарда тутилади.

Маълумки, мустақил иш ўқитувчиларнинг аудиториядан ташқарида хориж тили ўқитиш методикасидан ўз касбий маҳоратларини ошириш борасидаги энг муҳим ишлар таркибига киради. Шу нуқтаи – назардан, ўқитувчиларнинг мустақил иш жараёнида айрим дарс ишланмалари, режанинг намунаси билан танишишлари, ўтиладиган дарс мазмунидан келиб чиққан ҳолда кўргазмаларни қуроллар яшашлари, айрим дарсларни таҳлил қилишга ўрганишлари ва хориж тили ўқитиш методикаси курси юзасидан ҳамда хориж тили ўқитувчиси касбини ўзига хос томонларини ҳисобга олувчи тестларга тайёрланишлари назарда тутилади.

“Т А С Д И Қ Л А Й М А Н”
Илмий ва ўқув – услубий ишлар
Бўйича проректор

----- О.Жабборов
“___” ----- 200 – йил

№	Маърузанинг номи	Жами соат	Назарий	Семинар	Амалий
1.	Умумий ўрта таълим мактабларида хориж тили ўқитишнинг ҳозирги кундаги ахволи ва хориж тили ўқитувчиларининг олдига қўйган вазифалари.	4	2	2	
2.	The important of Teaching English at the secondary schools and university courses.	4	2		2
3.	Чет элларда ва мамлакатимизда хориж тилига ўргатишнинг замонавий методлари.	4	2		2
4.	Organising lessons to teach new language	4	2		2
5.	Хориж тили ўқитилишининг тарихи.	4	2		2
6.	Background to teaching English	4	2		2
7.	Хориж тили ўқитишнинг бошланғич босқичи.	4	2		2
8.	Хориж тили ўқитишнинг ўртанчи босқичи	4	2		2
9.	Умумий ўрта таълим мактабларида хорижий тил ўқитишнинг юқори босқичи.	4	2		2
10.	State standards of education and organising lessons to improve language skills	4	2		2

Хорижий тиллар (инглиз, немис, француз ва бошқа тиллар) мутахассислиги бўйича давлат талаблари, тақвимий – мавзуй режа , ўқув дастури

ДА В Л А Т   Т А Л А Б Л А Р И

Хорижий тил мутахассислари:

- Кадрлар тайёрлаш миллий моделини ;
- Қонунлар, ҳукумат ва ХТБ қарорлари, меъёрий ҳужжатлар, йўриқнома ва кўрсатмаларни таълимга оқилона тадбиқ этишни;
- Хорижий тилларни ўқитиш мазмунини;
- Хорижий тилларни ўқитишнинг мақсад ва вазифаларини;
- Хорижий тилни амалий жиҳатдан ўрганишга қўйилган талабларни;
- Хорижий тил ўрганишга маҳорат турларининг боғлиқлигини;

- Мамлакатшуносликка оид материаллар ва янги дарсликларни кўллашнинг интерфаол услубларини;
- Дарсда ишчанлик ўринларидан ўринли фойдаланиш;
- Ўқув фани воситасидан ўқувчиларда миллий ғоя ва миллий мафкура белгиларини шакллантиришни;
- Чет тилларини ўқитиш жараёнига давлат таълим стандартлари, янги дастур, фан янгиликлари, ўқитишнинг янги усулларини сингдириб боришни ;
- Хорижий тиллар бўйича ўрта махсус, касб – ҳунар таълими ва олий таълимнинг давлат стандартларини;
- Ўқитиш методикасига оид билимларни янгилаб бориш, кенгайтириш ҳамда амалий фаолиятда кўллашни;
- Янги методик адабиётлар, ўқитишнинг техник воситалари, компьютер технологиялардан фойдаланишни;
- Ўқув материал моҳияти ўқувчига етказиш ва чет тилини ўрганишнинг аптимал усулларини излаб топишни;
- Ўқувчида онгли равишда билим эгаллаш, мустақил фикрлаш ва ижод қилиш кўникмаларини шакллантиришни;
- Ўқувчиларда ватанпарварлик, инсонпарварлик, бурчга садоқат, миллат тарихи, маданиятидан фахрланиш туйғуларини тарбиялашни;
- Ўқувчилар билимини баҳолашнинг рейтинг тизимини;
- Хорижий тил бўйича синфдан ташқари ва мактабдан ташқари таълим –тарбиявий ишларнинг мазмун –мундарижаси, шакл ва усуллари;
- Дарс кузатиш ва таҳлил қилишнинг, илғор иш тажрибаларини ўрганиш, амалда кўллаш олишни;
- Хорижий тил бўйича муаммолар, изланишлар ва янгиликларни;
- Ўқувчилар мустақил ишларини ташкилий ва услубий тарбиялаш ва касбга йўллаш ишларини;
- Касбий маҳоратини мустақил равишда ошира бориш ва йўлларини билиши лозим
- Кадрлар тайёрлаш миллий дастури бажарилишининг ҳозирги босқичда “2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастури” нинг аҳамияти.

Хорижий (инглиз, немис, француз)

тиллардан янги таҳрирдаги давлат таълим стандартлари, ўқув дастури ва мавзуий ражалаштириш.

Давлат таълим стандартлари.

Ўқувчи чет тиллардан бирини ўрганиш жараёнида қуйидаги билим, малака ва кўникмаларини эгаллаши шарт:

- Чет тилидаги матнларни (5 дақиқада 300-350 та сўз) ифодали ўқий олиш;
- Ўртача қийинчиликдаги матнларни тушуна олиш;
- Матнларда ифодаланган турли даражадаги ахборотларни тушуна олиш;
- 100-120 та сўздан иборат бўлган ўртача мураккабликдаги матнни хорижий тилдан она тилига таржима қилиш;
- Ўқиш китобига таянган холда оғзаки нутқ кўникмаларига эга бўлиш;
- Коммуникатив мақсадарга йўналтирилган оғзаки мулоқот кўникмаларига эга бўлиш;
- Диологик ва монологик кўникмаларига эга бўлиш;
- Сухбатдошнинг нутқининг тушуна олиш;
- Ёзиб олинган нутқни тушуна олиш;

- Ўқилган ёки эшитилган матнга таянган ҳолда режа тузиш ёки тезис ёза олиш;
- Табрикнома ва мактуб ёза олиш;

Мамлакатимизда “Таълим тўғрисида”ги Қонун ҳамда “Кадрларни тайёрлаш миллий дастури”нинг қабул қилинганлигига ҳам анча йиллар бўлди. Бу орада мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини ислоҳ этиш, уларни бир-биридан ажратмаган ҳолда бир муносибликда олиб бориш, ёш авлоднинг нафақат интеллектуал ривожланишини, балки жамият учун ҳар томонлама фойдали, юксак ахлоқли ва рақобатбардош кадр этиб тарбиялашга оид жуда кўп дастурлар, методик ишланмаларга киши диққатини ўзининг янгилиги, ижобий ва муҳимлиги билан банд этиб, таълим ислохотининг мазмун моҳияти такомиллашиб бормоқда.

Маълумки, кадрлар тайёрлаш миллий дастурида энг биринчи навбатда шахс камолига урғу берилган. Шахс тарбияси, айниқса, ўқитувчи ва ўқувчи орасида илк инсоний муносабат, “Устоз шўогирдлик” анъаналари келажагимиз тарихидаги кўпгина мактаблардан маълум. Бугунги педагогик жараён мазкур масалага кенгроқ қараш, инсонпарварлик, бағрикенгликни тақозо этмоқда.

Вазирлар Маҳкамасининг 2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар нашр этиш дастури тўғрисидаги қарорининг ҳаётга тадбиқ қилиниши юзасидан муайян ишлар амалга оширилмоқда. Такомиллаштирилган Давлат таълим Стандартлари ва модернизация қилинган ўқув дастурлар асосида дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмаларни яратиш, нашрга тайёрлаш, чоп этиш ва мактабларни улар билан таъминлашнинг ягона комплекс тизими яратилди.

Шунингдек, кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга эътибор ҳам ортган. ХТПХҚТМОИ учун янги Устав ва янги Давлат талабларининг қабул қилиниши фикримиз далилидир.

**МАВЗУ: УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА
ХОРИЖ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ ХОЗИРГИ КУНДАГИ
АХВОЛИ ВА ХОРИЖ ТИЛИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ
ОЛДИГА ҚЎЙГАН ВАЗИФАЛАРИ.**

Р Е Ж А

1. Хориж тили ўқитишнинг мақсади:
  - а) амалий,
  - б) таълимий,
  - в) тарбиявий.
2. Хориж тили ўқитишнинг мазмуни:
  - а) турли қарашлар,
  - б) ўқитиш мазмунини таркибий қисмлари,
  - в) "минимум" тушунчаси ва уни ташлаш масалалари.
3. Хориж тили ўқитишнинг воситалари. Ҳозирги босқичда техника воситаларининг урни ва роли.
4. Хориж тили ўқитишнинг ҳозирги кундаги ахволи ва ўқитувчилар олдида турган вазифалари.

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР

Хорижий тил ўқитиш, тарбиявий ва амалий рецептив, инсонпарварлик, интернационализм, ватанпарварлик, минимум, ўқув воситаси

Машғулотнинг мақсади:

1. Таълимий мақсад: Малака ошириш курсига келган ўқитувчиларга мавзу бўйича тўлиқ маълумот бериш, инглиз тили ўқитишнинг долзарб муаммолари ҳақида мукамал маълумотга эга бўлиш.
2. Тарбиявий мақсад: Малака оширишга келган ўқитувчиларга ўз касбларига, ўзи яшаб, хизмат қилаётган ватанига, жамиятига ва тили ўрганилаётган мамлакатга бўлган бўлган муҳаббат руhini ривожлантириш.
3. Ривожлантирувчи мақсад: Мавзу бўйича ўқитувчилар орасида тажриба алмашиш, методик савиясини ошириш, истикбол режаларини ишлаб чиқиш.қ
4. Амалий мақсад: Дарсда инглиз тили ўқитиш ва ўрганиш муҳитини яратиш, маърузачи ва ўқитувчилар орасидаги интерфаолликка эришиш.

Маҳсулотнинг жиҳози: тингловчилар учун услубий қўлланма, методик ишланма ва турли қоғозлар, маркер, скоч каби жиҳозлар

МАШҒУЛОТНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

1. Ташкилий қисм	5 дақиқа
2. Маънавий қисм	5 дақиқа
3. Мавзу бўйича суҳбат	40 дақиқа

4. Мавзуни мутахкамлаш	15 дақиқа
5. Ўз-ўзини одилона баҳолаш	10 дақиқа
6. Мавзу юзасидан тавсиялар бериш.	10 дақиқа

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Нима учун хориж тили ўқитишнинг мақсади асосий методик категория хисобланади?
Бу (яъни мақсад) тил ўқитиш методика ва мазмунига қандай таъсир қилади?
2. Хорижий тилни ўқитиш мақсадини нима аниқлайди?
3. Ўрта мактабда хорижий ўқитишни - а) амалий мақсади
б) таълимий мақсади
в) тарбиявий мақсади
г) ривожланувчи мақсад деганда нимани тушунасиз?
4. "Хорижий тилни амалий билиш" деган тушунчани қандай изоҳлайсиз? Амалий билиш деганда фақат оғзаки нутқни эгаллаш тушунилади.
5. Хорижий тилни амалий билиш мактабда хорижий тил ўқитиш дастурида қандай ифодаланган?
6. "Ўқув воситаси" деганда нимани тушунасиз?

Хориж тили ўқитиш ҳам барча бошқа предметлар каби умумтаълим, тарбиявий ва амалий мақсадларни назарда тутати ва ҳар томонлама етук тарбиялаш ишига ўз хиссасини қўшади. Бу авлод нафақат билим олибгина қолмасдан, балки кенг дунёқарашга эга бўлиши ва энг асосийси инсонпарварлик, ватанпарварлик ҳамда интерноционализми руҳида, меҳнатга мухаббат ва хурмат руҳида тарбияланамоғи керак.

Тарихан жамиятнинг ижтимоий талаби мактаб олдида қўйган вазифани аниқлаб келган. Бу биринчи навбатда тарбиявий мақсадга таъсир этади, ёки тарбиявий мақсадни назарда тутати.

Бундан ташқари жамият талабига кўра амалий мақсад ҳам турлича бўлиши мумкин. 1940-1950 йиллари р е ц е п т и в мақсад қўйилган.

Хозир эса оғзаки нутқ малакаларини ўстириш, чунки чет эл билан алоқалар чет эл кишилари билан бевосита мулоқотда бўлишни тақозо этмоқда. Хорижий тил ўқитишда таълимий, амалий ва тарбиявий мақсадлар назарда тутилиб, булар ичида амалий мақсад бирламчидир. Таълимий ва тарбиявий мақсадлар амалий мақсад асосида амалга оширилади.

I. Хориж тили ўқитишнинг а м а л и й мақсади.

Кўпинча амалий мақсад дейилганда фақат оғзаки нутқни ўстиришни тушунилади. Лекин бундай қараш хатодир. Ваҳоланки хорижий тилни ўқитишда шу тил асосида олиб бориладиган нутқ фаолиятини асосини таркиб топтириш назарда тутилади.

Демак, ўрганилаётган тил ёрдамида фикр алмашувни, мулоқотни таъминловчи малака ва кўникмаларни таркиб топтириш зарур.

Бу деган гап янги коммуникация системасини таркиб топтириш демакдир. Айтганларимиздан шундай хулоса чиқади:

Хориж тилини амалий ўрганиш деганда шу тилдаги нутқ фаолияти турларини ҳаммаси тушунилади (ўқиш, ёзиш, эшитиш, гапириш).

1. Ўрта мактабда хорижий тилни ўқитишнинг амалий мақсади деганда ўзгалар фикрини, гапини тушуниш ва ўз фикрини оғзаки ёки ёзма формада ифодалаш тушунилади.

2. Нутқ фаолиятининг турларини эгаллаш чегараланган бўлиши керак. Чунки нутқ фаолияти турларини эркин билиш бу хорижий тилни тўла билиш бўлиб, бу ўрта мактаб олдида қўйилган вазифага тўғри келмайди ва ўрта мактабда бу даражада ўрганишни иложи ҳам йўқ.

Шунинг учун ҳам ўрта мактабда хориж тилини амалий мақсади деганда ўқувчиларда хориж тилини амалий билишнинг асосларини хосил қилиш тушунилади.

Ўрта мактабда хорижий тилни ўқитишда нутқ фаолиятининг ҳамма турларини бир хилда ривожлантириш талаб этилмайди. Асосан оғзаки нутқ билан ўқишга кўпроқ эътибор берилади.

Ёзувга ўргатишда ўрта мактаб ўқитиш воситаси сифатида қаралади. (Масалан: чет эллик ўртоғига оддий хат ёзиш)

Тематик чегараланиш. (Хорижий ўқитиш яъни оғзаки нутқ (гапириш, тинглаб тушуниш) кўникма ва малакаларни хосил қилиш ва хорижий тил текстларини ўқиш маълум бир чегараланган тематика асосида олиб борилади.)

Маълумки, тилни алоқа воситаси сифатида қўллаш учун турли хил тил материални билиш керак. Ўрта мактабда эса бунинг иложи йўқ. Шунинг учун тил материални чегаралашга, қисқартиришга тўғри келади. Шунинг учун хориж тилини амалий билиш 1500 сўздан иборат лексик материал асосида олиб борилади. Грамматик материал ҳам чегараланган. (Ўқиш малакаларини ошириш, ўстириш учун рецензив билиш тақозо этилади).

ТАЪЛИМИЙ МАКСАД

Хориж тили предмети ҳам барча фанлар каби ўзининг таълимий мақсадига эга. Буни айниқса Шерба А.В. аниқ кўрсатиб берди: Хориж тили ўрганишда киши тафаккурини яъни фикр хосил бўлиш формаларини чуқур тушунилади, ўз она тилисини янада чуқурроқ эгаллайди ва тил системасини тили ўрганилаётган мамлакат тарихи, адабиёти ва географияси ҳақида билишга эга бўлади.

Хориж тили ўрганиш жараёнида ўқувчи фикран хорижий тил ходисаларини она тили билан қиёслайди.

Демак, бу ерда шуни айтиш керакки умумий ўрта таълим учун хорижий тилни ўрганишнинг натижасигина эмас, балки шу хориж тили ўрганиш жараёнини ўзи ҳам катта таълимий аҳамиятга эгадир.

Ва ниҳоят бир канча амалий машқлардан сўнг айниқса (таржима) машқларидан ўқувчи ўз она тилида фикрини янада ихчамроқ ифодалаш йўллари чуқур ўрганиб олади.

Хориж тили ўрганиш ўқувчиларда мантикий фикрлашни ўстиради. (яъни анализ, синтез, қиёслаш каби ақлий операцияларни янада ривожлантиришга ёрдам беради).

Масалан: режа тузиш, матнга мавзу топиш, режа бўйича хикоя қилиш, расмни тасвирлаш машқлари ўз фикрини маникий ифодалашга ёрдам беради. Хориж тили ўрганиш жараёнида ўқувчилар тил системасини янада янги категориялари ҳақидаги ўз билимларини оширадilar.

Масалан: the, a, предметлар of, on, in ва х.к.

Хориж тили матнларидан олинган ахборот ўқувчиларнинг дунёқарашини ўстиради.

ТАРБИЯВИЙ МАКСАД

Хорижий тилни ўқитишда тарбиявий мақсад шу тилни амалий билиш асосида ва амалий билишга ўрганиш жараёнида амалга оширилади. Ўқитувчининг кундалик воқеалар тўғрисидаги суҳбати, диафильм ва кинофильмларни кўриш ўлкашунослик ва сиёсий характердаги матнларни ўқиш ўқувчиларни чет эл мамлакатлар билан у ердаги меҳнатқашлар ҳаёти билан таништиради. Бу тўғридаги фактлар, воқеа-ходисаларни бизнинг мамлакатимиздаги ҳаёт билан, турмуш тарзи билан қиёслаш ўқувчиларда ватанпарликни, она Ватанга, ўз юртига садоқат, халқлар ўртасида дўстлик, ҳамкорлик руҳини таркиб топтиришда катта роль ўйнайди.

Ва нихоят хорижий тилни ўрганиш киши характери таркиб топтиришга ёрдам беради. Масалан: матн устида ишлаш жиддийликни, қатъийликни ва Л.В.Шербанинг таъбири билан айтганда "жиддий китобхон"ни тарбиялашда катта ёрдам беради.

Хориж тили ўқитиш мазмуни.

I.Традицион қараш: ўқувчиларни нимага ўқитиш керак бўлса, шунинг бариси ўқитиш мазмунига қиради.

Масалан: Дидактикада ўқитиш мазмунига билимлар системаси, кўникма ва малакалар, ижодий фаолият тажрибаси қиради.

Шунинг учун ҳам кўплаб методик ишларда ўқитиш мазмунига тил материали ва малака, кўникмалар қиради деб қаралади.

И.Л.Бим эса 1. ўқув предметининг мазмуни ва

2. ўқитишнинг мазмунини фарқлашни таклиф этади.

Биринчи ҳолда у традицион методикада ўқитиш мазмунини қандай тушунилса у ҳам шундай тушунади. Лекин 2-қарашда яъни ўқитишнинг мазмунини деганда "ўқув предметининг мазмуни" билан педагогик жараёни қўшиб юборади. Бундай қараш унчалик, тўғри эмас чунки у "ўқув предметининг мазмуни " тушунчаси билан "ўқув процесси" тушунчаси турли режадаги нарсалардир.

Методикада "ўқитиш мазмунининг" таркибий қисмлари хусусидаги масала тортишувга сабаб бўлган масаладир.

Кейинчалик ўқитиш мазмунига юқоридагидан ташқари маълум тематика, матнлар, тил тушунчалари (она тилига хос бўлмаган) киритилди. (хориж тили ўқитиш умумий методика китобига қаранг)

Хулоса:

Демак ўқитиш мазмунига.

Тил материали (лексик, фонетик, грамматик) тематика, ўқув матнлари, тил тушунчалари, лексик, орографик, грамматик, талаффуз кўникмалари ва тил устида ишлашда адабиётдан фойдаланиш малакаси қиради. Лекин ўқитиш мазмуни ҳар доим ҳам доимий эмас. У қўйилган мақсадга мувофиқ ўзгариб туради.

Масалан: Хориж тили ўқитишни мактаб ва умумий ўрта таълим мактабларида, қисқа курсларда, ўқитувчилар тайёрлаш коллежлари ва олий ўқув юртларида ваниҳоят малака ошириш курсларида такомиллаштирилиб турилади.

ТИЛ МАТЕРИАЛИНИ ТАНЛАШ

1. Тил материалини танлашни зарурлиги.

2. Тил материалини танлаш ўқиш мақсадига боғлиқ.

3. Материал танлаш асосан 2 асосий принцип асосида амалга оширилади.

I. Хорижий тилни ўқитишни амалий мақсадини амалга ошириш учун зарур бўлган ўқитиш мазмунини шартлиги.

II. Хорижий тилни ўқитиш мазмунини шу тилни ўрганиш учун етарлилиги ва мумкинлиги.

Тил материали ва нутқ материали минимуми.

Тил материалининг минимуми деганда қўйилган вазифани амалга ошириш учун керак бўладиган минимум ҳажмидаги зарур ва етарли тил материали тушунилади. Минимум маълум критериялар бўлиши тақозо этилади.

Хориж тили ўқитиш жараёнининг асосий мақсади малака ва кўникмалар ҳосил қилиш бўлиб, б у кўп вақтни талаб қилади. Шунинг учун лексик ва грамматик материални кўпайтириш ҳамда тематикани кенгайтириш олдига қўйилган мақсадга эришишни қийинлаштириши мумкин.

Методика тарихида биринчи бўлиб, лексик минимум танлашга уриниб кўрилган, кейинчалик эса грамматик, фонетик, материал танлашга ўтилган. Методика маълум бир критериялар асосида матнлар (яъни нутқ махсулини) танлашга уриниш бўлди. Лекин бу ҳали кенг тарқалгани яъни ижобий ҳал бўлгани йўқ.

Тематик минимум: ситуатив минимум (маълум ситуациялар танлаш).Лекин бу минимумларни хориж тили ўқитиш процессига тадбик килингани йўқ. Чунки бу хали кўп педагогик тадқиқотларни ўтказишни тақозо этади.

МИНИМУМ ТАНЛАШ

Рецептив ва репродуктив минимуми.

(Ўқиш - тинглаш, тушуниш, гапириш).

Рецептив репродуктив

Биринчи бўлиб тематика танланади. Чунки уни аниқламай туриб биз луғат танлай олмаймиз. Тил материални танлашдаги асосий КОМПОНИЙ - луғатдир, маълум сўзлар грамматик минимум танлашга ёрдам беради, чунки энг кўп сўзлар қўлланиши мумкин бўлган грам.мет.танланади.

Демак, биз юқорида кўриб ўтган методик тушунчалардан яна бири бу ўқув системасидир. Яъни хориж тили ўқитишнинг методик системасидир. Бунда таълимий ва тарбиявий мақсадни амалга оширишда ўқувчиларни хориж тилидаги нутқ фаолиятига ургатиш учун олиб бориладиган информация олиш, уни қайта ишлаш ва сақлаш ҳамда ўзатишдан иборат жараён (процесс) тушунилади.

Ўқитиш системасининг куйидаги компонентлари фарқланади: ўқитиш мақсади, воситаси, мазмуни ва методлари.

Шу нуктаи назардан қараганда ўқитиш системаси ўқув жараёнининг умумий моделини ташкил қилади.

Бу системанинг компонентлари бир - бирлари билан боғланган ва бири бирини тўлдиради. Масалан: методнинг қандай эканлиги шу методда ишлатилувчи приём, усул ва ўқитиш воситалари системасида намоён бўлади.Шуни айтиб ўтиш керакки бир приём турли методларда қўлланилиши мумкин. Хориж тилига ўқитиш ўқув воситалари асосида олиб борилади.

Методикада а с о с и й ва ё р д а м ч и ўқув воситалари фарқланади.

Асосий ўқув воситаси бўлиб биринчи навбатда дарслик хисобланади. Шунинг учун ҳам амалий мақсадни биринчи ўринга қўйилиши барча дарсликларни тубдан ўзгартириш кераклигини ва янги дарсликлар тузишни тақозо этди, кўрсатди. Хорижий тилни ўқитиш тарихида биринчи бўлиб ўқув мақсадида ўқув к о м п л е к с и тузилди. Бунга дарсликдан ташқари аудиовизуал ўқув воситалари бўлмиш: грампластинкалари, кўргазмали куруллар (диафильмлар, кинокольцовкалар ва кинофрагментлар) шундайла "ўқувчилар учун ўқиш" китоби ва "ўқитувчи учун қўлланма" (Книга для учителя) киради.

Шундай қилиб дарслик ва ўқитувчи учун қўлланма ўқув воситалари учун подсистемасининг ядросини ташкил қилади. И.Л.Бимнинг кўрсатишича замонавий дарслик аслида бутун ўқув системасининг м и р о м о д е л и хисобланади. Чунки бу модель шу системанинг барча компонентларни: ўқитиш мақсадни, мазмунини ўқув материалининг структурасини педагогик жараёни (яъни ўқитувчи билан ўқувчилар фаолиятининг турли формаларини), методларни ва бошқа ўқув воситаларини ўзида акс эттиради.

Ёрдамчи ўқув воситалари:

1.ўқув қўлланмаси ва ўқитувчи учун мўлжалланган воситалар.

2.ўқув қўлланмаси ва ўқувчилар учун мўлжалланган воситалар Улар техник ва нотехник бўлиши мумкин.

НОТЕХНИК ЎҚУВ ВОСИТАЛАРИ:

а) уйда ўқиш китоби, газета,

б) ашула, шеър, пёссалар, викториналар

в) грамматик қўлланма

г) оғзаки нутқ ўстириш учун қўлланмалар, расмлар,таблицаалар ...

д) машқлар тўплами ва х.к.

ТЕХНИК ВОСИТАЛАР:

магнит ёзувлари, дарснинг айрим фрагментлари, диафильмлар, кинофильмлар, радио эшиттириш, теледарс ва х.к. Методика дарслик масаласида турлича ёндошиш яъни турлича қарашлар мавжуд.

1. Методлар - дарсликда у ёки бу концепцияни реализациясини тушунилади холос.

2. Ҳар хил тоифадагилар эса дарсликни ўқув воситаларининг мустақил компоненти деб қараб, у турли авторларининг методик системасига боғлиқ (тоъбе) эмас дейишади. Бунда иккинчи қараш тўғридир, чунки улар дарсликда бўлган умумий талабни олдинга суради. Бу талаб дарслик мазмунига, ундаги оғзаки нутқ ўстириш учун берилган машқларга, ўқиш малакасини оширишга, қоидалар ва турли илмастиратив материални берилишига умуман дарсликнинг тузилиши билан боғлиқ бўлган талабдир.

ДАРСЛИК

1. Тил материални кетма-кетлигини, бир-бири билан боғлиқлигини таъминлаш керак.
2. Ҳар бирининг ўзида мавзу, матн бўлиб тил материални унинг атрофида группаланади. (мант, мавзу, типовой жумла)
3. Албатта уй вазифаси берилиши керак.

The Theme: The important of Teaching English at the secondary schools and university courses.

The plan:

1. WHY IS ENGLISH TEACHING IMPORTANT.

2. THE CHALLENGES OF A LARGE CLASS

3. THE WAYS TO TEACH ENGLISH:

- a) Grammar Translation;*
- b) Direct Methods;*
- c) Communicative Language Teaching.*

Supported phrases:

Learning English, learning process, the challenges of a large class, secondary school, university courses, grammar translation, direct methods, communicative language teaching.

Introduction

Teachers of English who teach large classes with few resources. It contains many ideas to help you in your teaching. IT will show you how to make teaching and learning English easier and more interesting for yourself and your students. It will help you to think about how you teach now and how to extend and improve your teaching methods.

Some ministries of education, and teachers too, want to introduce changes in the way English is taught. They would like students to be more motivated and successful. One way of doing this is to encourage students to participate more in the learning process. And we want to give plenty of examples of what you can do and how you can incorporate these ideas into your classroom.

We do not suggest that you change your teaching method completely. We suggest that you start by trying one or two of the activities in the book. If they work in your classroom, try other activities. As you extend your teaching method, you and your students will become used to the new ideas and changes. You may be able to see that they are having a positive effect on your students' language ability and motivation to learn English. Then you can continue to add more ideas from this book throughout the year to teach your course or syllabus.

WHY IS ENGLISH TEACHING IMPORTANT?

Teaching English is an important job. Many governments and ministries of education believe that it is important for students to learn English. In many countries, secondary school and university courses are taught in English, and English is one of the main languages of national communication and business. English is also one of the most important international languages. It gives access to information, for example, in the areas of business, finance, science, medicine and technology. Students who become fluent in English can have the opportunity to contribute to the development of their country.

So, as an English teacher, you have a valuable and worthwhile job. This book will support you in the challenges you face; but first, let's look at some of the challenges.

THE CHALLENGES OF A LARGE CLASS

A class is large if the teacher feels that there are too many students for them all to make progress in English. So a large class can mean any number! However, it is not just the number of students which makes teaching difficult. In large classes, there may be big differences in the students' ability. Many large classes also have the following characteristics:

- desks and chairs are fixed or difficult to move;
- students sit close together in rows;
- there is little space for the teacher to move around the classroom;
- there is not enough space for students to move during the lesson;
- the walls between classrooms are thin, and any noise will disturb other classes;
- there are not enough textbooks for all students;
- not every student has paper and pencil;
- the school has no copying facilities;
- other teaching resources are limited,

This means that teachers and students can face the following challenges:

- teachers can have difficulty keeping everyone's attention;
- students' motivation to learn English can be poor;
- students have difficulty hearing the teacher;
- teachers do not have enough opportunity to help weaker students;

- attendance can be poor and irregular, leading to lack of continuity;
- this lack of continuity can cause extra work for teachers and confusion for students;

taking the register can be time-consuming;
teachers can have too much marking to do;
there are few resources to make learning interesting.

WHAT ARE RESOURCES

Resources are anything which the teacher uses to help students learn. Many teachers have few resources, perhaps only a blackboard and a few books. The school may not have technical resources such as tape recorders, radios, television sets, video players or computers.

In this book, you will see how teachers of large classes all over the world have developed creative ideas for using the blackboard. They have found ways to use anything, inside or outside the classroom, as a resource for teaching and learning. They have developed ways to teach English in an interesting and motivating way with these resources.

This book gives many ideas for overcoming the challenges of a large class with few resources. It suggests different ways of teaching English which make learning more effective.

Let's look at some of the different ways of teaching English.

A BRIEF OVERVIEW OF WAYS TO TEACH ENGLISH

There is no single way to learn English. Throughout the world, millions of students are learning English in many ways and in many different language contexts. Some students see and hear English every day outside school, so they begin to understand and use English almost effortlessly. Other students only see English in books at school, and their teacher may not speak much English, so it is more difficult for them to learn to use English.

Students also have different reasons for learning English. They may learn English

because all other subjects in school are taught in English;
because English is a compulsory subject;
in order to pass national or university exams;
because they know that being able to use English can lead to a better job;
for pleasure and personal interest.

These reasons affect the students' motivation to learn English.

Students also have different ways of learning. Some students like to write everything down and study it carefully;
are worried when they make a mistake;
do not worry about grammar and use English at every opportunity, both in and out of the classroom;
do not like to speak in class;
like to study grammar;
are good at imitating sounds and words;
are good at remembering lists of words.

All these differences mean that many different learning and teaching methods can be effective. Three of the main teaching methods are:

1. Grammar Translation;
2. Direct Methods;
3. Communicative Language Teaching.

How do these methods differ?

Grammar Translation

In the Grammar Translation method, students study grammar and learn lists of vocabulary in order to translate texts. In the classroom, the teacher uses the students' first or main language to explain the grammar and vocabulary in the text and then helps the students to translate it. This method is based on the idea that language is made up of words (vocabulary) and

that language changes according to rules (grammar). When students know the rules of grammar and enough words, they can then read and write well in English. This method is very useful for academic work and for passing written exams, but it is less useful if students need to use English in everyday life.

Direct Methods

The two main ways of teaching which make up the Direct Methods are the Audio-lingual Method, which emphasises repetition, and the Audio-visual Method, in which repetition is based on a visual stimulus (like an object or a drawing). Both methods are based on the idea that all skills improve with practice. Language is made up of the skills of reading, listening, writing and speaking, and students learn English by practicing these skills. Direct Methods aim to help students use English in everyday situations rather than learning about grammar and vocabulary to translate texts.

Both Direct' methods strongly emphasise the skills of speaking and listening. Writing and reading are considered less important. In the classroom, teachers and learners try to speak English all the time. Translation is discouraged. Students improve their language skills by practicing responses to the teacher's prompts or cues. In this way, students can memorise phrases and dialogues. Language laboratories are an effective teaching aid for students learning to listen and repeat in this way.

The Direct Methods are excellent for helping students say sentences correctly and pronounce English well.

Some of the limitations of these methods are:

students may not always understand what they are repeating;

students cannot make their own responses in new and different situations;

teachers may not be confident enough to use English throughout the lesson;

they are not so useful for advanced learners.

Communicative Language Teaching

Communicative Language Teaching is based on the way children learn their first language. Small children slowly learn to use language correctly as they get older. They use the words and language they have already learned and gradually improve the way they communicate in their everyday life. Children make mistakes as they learn to use language.

In the classroom, the teacher sets different tasks and activities to encourage the students to communicate in English, using the language they have already learnt (inside or outside the classroom). For example, they exchange information, discuss and solve problems in pairs or groups. Sometimes students struggle to understand and be understood, but this is part of the learning process. The teacher does not always correct mistakes. The students' English improves the more they use it, in the same way as children learn language.

Communicative methods work best if

➤ the teacher uses realistic activities based on situations which students experience in their lives;

➤ the teacher sets tasks and problems which interest and motivate the students;

the teacher includes everyday materials, such as newspapers, timetables, etc., in the tasks.

This method works well if students bring a lot of English to the classroom from the outside world. In places where the teacher is the only source of English, the students may not have enough English to perform these communication tasks and activities/They may need a lot of help and can become demotivated. The teacher may need to give more guided practice and teach grammar and vocabulary first, to enable students to do these communication activities.

Now we suggest ways to help you introduce new ideas and methods to your students, to other members of staff and to other people who are involved in the way your students learn.

You can see that there is a very big difference between what teachers do in the classroom when they use different teaching methods such as Grammar Translation method, Direct Methods or Communicative Language Teaching. In Figure 2.1 A, the teacher is explaining grammar to the whole class. In Figure 2.1B, the teacher is conducting a drill with the class divided in two. In Figure 2.1C, the teacher is monitoring while the students communicate with each other in groups. In A, the students are sitting and listening to the teacher. In B and C, the students are participating in the lesson and using different kinds of materials to help them learn to use the language. They are more active than in A: the classroom is a busier and probably a noisier place. As we shall see later, this can be a positive learning situation.

ADAPTING CHANCES TO YOUR OWN ENVIRONMENT

When you plan to introduce changes in the classroom, you should first think carefully about the context in which you teach. Think about your school, the people involved inside and outside the classroom (such as other teachers and parents) and the resources that you have. Also think about the course that you teach. What do your students need to achieve? Are there exams? If so, what kind?

This book has many suggestions and ideas which have been introduced successfully by teachers who have worked in classrooms like yours. If you want to try out new ideas, you should select those ideas which are most appropriate for your own teaching environment. Sometimes, the success of a new idea depends on how confident you are that it will work, so begin with an idea you can do with confidence.

When introducing new ideas:

- > introduce changes gradually over several months;
- > find ways of explaining to everyone, both in and out of the classroom, why you are changing the way you teach;
- > select activities which meet your students' needs (for example, if your students have to pass exams);
- > start with an activity which is short, motivating and easy for you to manage;
- prepare the activity and the resources you need very carefully;
- > give very clear, step-by-step instructions, and write these on the blackboard;
- and most important - if an activity in this book is not successful the first time for you and your class, do not give up - try another one.

INTRODUCING CHANCES TO STUDENTS

*• Introduce your students to the idea of English for communication (there are some suggestions on how to do this below).

- > Tell your students (in their first language if possible) that you are going to try some different activities in class, and explain why.
- >• Agree a written contract with your students about participation and using English in the classroom. Write this on a poster and keep it at the front of the room.
- >• Tell your students very clearly what you expect of them the first time you do an activity, and give them clear instructions, I
- Spend most of the lesson doing what you normally do and introduce very small changes. Start with a short and simple activity. Make very small demands on your students.
- > Make sure the new activity is successful and interesting so that students are motivated to want more.
- >• Introduce the changes over several months.

INTRODUCING CHANGES TO TEACHERS AND OTHERS

When you introduce a different way of teaching, there may be doubts from parents, head teachers, other teachers and even inspectors. Many people are used to students who sit quietly, listen to the teacher and either take notes or copy from the blackboard. They may not be used to students participating in class by doing activities. This is why you must inform these people about the changes you are going to make in your teaching and explain why you think the changes will help students learn better.

Here are some ways you and your students can help other people understand the changes you intend to introduce.

- Write a letter with your students, in your own language, to other teachers explaining your new methods. Tell other teachers what you are trying to do, and why.

- ^ Students can make a poster which explains what is happening in their English class, and display this in the school.

- > Share your new ideas and materials with other teachers.

- If your students are advanced enough to do presentations or debates, invite other staff to come along and watch. Send invitations and put posters up to advertise this event.

Classroom

Action

Task

Prepare one of the following activities and try it out with your students, using your first language. Discuss it with your students. Afterwards, make notes in your Teacher's Action Diary on how your students reacted to the activity. Discuss this with your colleagues.

These activities will show students the idea of learning English for communication.

1. Write a letter from someone who is studying in an English-speaking country, for example, a university student. Read it to your students. Then ask them to discuss how the writer's knowledge of English has helped him or her. They can discuss what the writer needed to be able to do in English in order to study (for example, fill in an application form, understand what the university teachers are saying in English, write well in English, speak English to make friends, and so on). Or: Pretend that you are someone in your town who has a job in which you need to speak and use good English. Ask students to interview you about how much English you need to do this job and how you learned it. You can say that you wish you had studied harder at school and that you wish you had had a chance to speak in class.

2. Translate a short text with your students. Then read out a few sentences or a short dialogue, either in English or in your first language. Ask students to listen to the dialogue and discuss where the conversation is taking place and who is speaking.

For example, 'Excuse me, can you tell me where the bookshop is?'

This is Peter. He will be working with us for six months'.

Compare the two activities with your students. Discuss why it is useful to know and understand real-life language in conversations, and to be able to communicate in English, rather than just translate text.

А Д А Б И Е Т Л А Р

1. Ж.Жалолов. Хориж тили ўқитиш методикаси.
"Ўқитувчи" Тошкент 1996й.
2. Хошимов У.Х. Якубов И.Я. Инглиз тили ўқитиш методикаси.
"Ўқитувчи" Тошкент 1994й.
3. Н.И.Гез. Методика обучения иностранным языкам в средней школе.
стр.43-57.
4. А.П.Сшарков, Обучение английскому языку в ср. школе. М:1978 г,стр.4-12.
5. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе.
"Просвещение" 1977й.
6. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни ва "Кадрлар тайёрлаш
Миллий Дастури"
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги 321-сонли
қарори
8. Халқ таълими вазирлиги хайъат мажлисининг "Педагогларни қайта тайёрлаш ва
малакасини оширишга қўйилган давлат талабларининг бажарилиши аҳволи ва
истикболи ҳақида"ги 2004 йил 10 октябрдаги 12/1-сонли қарори
9. А. Авлоний номидаги РХТХМОМИнинг 2004 йил 3 августдаги илмий кенгаши
тавсиялари
10. Ўзбекистон Республикаси ХТВнинг 2002 йил 26 апрелдаги 70-сонли ҳамда 2005 йил
23 февралдаги 2/1-ХБ-сонли буйруқлари
11. Ўзбекистон Республикаси ХТВнинг 2005 йил 10 ноябрдаги 35-сонли хайъат қарори
12. А. Авлоний номидаги РХТХМОМИнинг таквимий-мавзуий режа ва ўқув
дастурлари бўйича ахборотноманинг махсус сонлари. (1-4 қисмлари)
13. А. Авлоний номидаги РХТХМОМИнинг 2005 йил 30 декабрдаги 01/9 326-сонли
хати ва тавсияномаси.
- 14.ХТВнинг 7.06.2006.йил № 149 Буйруғи "Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва
малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида".
- 15.Ўр ВМ 2006 йил 16 февраль 25 – сонли қарори "Педагог кадрларни қайта тайёрлаш
ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида".
16. Ўр ВМ 2006 йил 16 февраль 25 – сонли қарори "Педагог кадрларни қайта тайёрлаш
ва малакасини оширишга қўйилган давлат талаблари.

THE LIST OF USED LITERATURE:

The Agricultural Science Teachers' Handbook, Peter Taylor, 148 pp, 160 illustrations, VSO Books, ISBN 0 9509050 7 0. *A Handbook for*

Teaching Sports, National Coaching Foundation,
VSO/Heinemann, 160 pp, ISBN 0 435 92317 X. *Introductory*

Use Visual Aids, Nicola Harford, Nicola Baird,
VSO/Heinemann, 128 pp, ISBN 0 435 92317 X. *Introductory*

Technology: A Resource Book, Adrian Owena, VSO/ITP, 142 pp,
ISBN1 85339 064 X. *The Maths Teachers' Handbook*, Jane Portman
Jeremy Richardson, VSO/

Heinemann, 108 pp, ISBN 0 435 92318 8/ *Participatory Forestry-
The Process of Change in India and Nepal*, Mary

Hobley, 338 pp) VSO/ODI, ISBN 0 85003 204 0. *The Science
Teachers' Handbook*, Andy Byers, Ann Childs, Chirs Laine, VSO/

Heinemann, 144 p, ISBN 0 435 92302 1. *Setting Up and Running a
School Library*, Nicola Baird, VSO/Heinemann,
144 pp, ISBN 0 435 2304 8 4.

Books for development workers

Adult Literacy: A Handbook for Development Workers, Paul Fordam,

Deryn

Holland, Julet Millican, VSO/Oxfam Publications, 192 pp, .ISBN

0855983159. *Care and Safe Use of Hospital Equipment*, Muriel

Skeet, David Fear, VSO

Books, 188 pp, ISBN 0 9509050 5 4. *Culture, Cash and Housing*,

Andy Bevan, Maurice Mitchell, VSO/ITP,

128 pp, ISBN1 853391530

Мамлакатимизда “Таълим тўғрисида”ги Қонун ҳамда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг қабул қилинганлигига ҳам анча йиллар бўлди. Бу орада мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини ислоҳ этиш, уларни бир-биридан ажратмаган ҳолда бир муносибликда олиб бориш, ёш авлоднинг нафақат интеллектуал ривожланишини, балки жамият учун ҳар томонлама фойдали, юксак ахлоқли ва рақобатбардош кадр этиб тарбиялашга оид жуда кўп дастурлар,

методик ишланмаларга киши диққатини ўзининг янгилиги, ижобий ва муҳимлиги билан банд этиб, таълим ислохотининг мазмун моҳияти такомиллашиб бормоқда.

Маълумки, кадрлар тайёрлаш миллий дастурида энг биринчи навбатда шахс камолига урғу берилган. Шахс тарбияси, айниқса, ўқитувчи ва ўқувчи орасида илк инсоний муносабат, “Устоз шўогирдлик” анъаналари келажагимиз тарихидаги кўпгина мактаблардан маълум. Бугунги педагогик жараён мазкур масалага кенгрок қараш, инсонпарварлик, бағрикенгликни тақозо этмоқда.

Вазирлар Маҳкамасининг 2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар нашр этиш дастури тўғрисидаги қарорининг ҳаётга тадбиқ қилиниши юзасидан муайян ишлар амалга оширилмоқда. Такомиллаштирилган Давлат таълим Стандартлари ва модернизация қилинган ўқув дастурлар асосида дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмаларни яратиш, нашрга тайёрлаш, чоп этиш ва мактабларни улар билан таъминлашнинг ягона комплекс тизими яратилди.

Шунингдек, кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга эътибор ҳам ортган. ХТПХҚТМОИ учун янги Устав ва янги Давлат талабларининг қабул қилиниши фикримиз далилидир.

МАВЗУ: ЧЕТ ЭЛЛАРДА ВА МАМЛАКАТИМИЗДА ХОРИЖ ТИЛИГА ЎРГАТИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МЕТОДЛАРИ.

Р Е Ж А

1. Хориж тилига ўқитиш методларини такомиллаштириб боришнинг зарурлиги.
2. Замонавий методлар (интенсив методлар) хусусида қисқача шарҳ.
3. Хориж замонавий методларидан фойдаланиш усуллари.

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР

Лингвистика, психология, структурал оқим, Аудилингваль, фриз, Аудиовизуал, интенсив ўқитиш, релаксопедия, хотира резервлари, интеллектуал активлик, ижобий эмоция, психологик тўсиқ, махсус матнлар, суггостопедия, ритмопедия, гипнопедия, кибернетизациялаш, суггестив бошқариш.

Машғулотнинг мақсади:

1. Таълимий мақсад: Малака ошириш курсига келган ўқитувчиларга мавзу бўйича тўлиқ маълумот бериш, инглиз тили ўқитишда хорижда ва мамлакатимизда замонавий методлардан фойдаланиш ҳақида мукамал маълумотга эга бўлиш.
2. Тарбиявий мақсад: Малака оширишга келган ўқитувчиларга ўз касбларига, ўзи яшаб, хизмат қилаётган ватанига, жамиятига ва тили ўрганилаётган мамлакатга бўлган бўлган мухаббат руhini ривожлантириш.
3. Ривожлантирувчи мақсад: Мавзу бўйича ўқитувчилар орасида тажриба алмашиш, методик савиясини ошириш, истиқбол режаларини ишлаб чиқиш.
4. Амалий мақсад: Дарсда инглиз тили ўқитиш ва ўрганиш мухитини яратиш, маърузачи ва ўқитувчилар орасидаги интерфаолликка эришиш.

Маҳсулотнинг жихози: тингловчилар учун услубий қўлланма, методик ишланма ва турли қоғозлар, маркер, скоч каби жихозлар

МАШҒУЛОТНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

1. Уюштириш (музёра)	5 дақиқа
2. Маънавий қисм	5 дақиқа
3. Мавзу бўйича сухбат (Ақлий хужум ва кластер тузиш)	40 дақиқа
4. Мавзуни мутахкамлаш (Гурухлар ишини ташкил қилиш)	15 дақиқа
5. Ўз-ўзини одилонга баҳолаш (хулоса)	10 дақиқа
6. Мавзу юзасидан тавсиялар бериш. (Яқунлаш)	10 дақиқа

Мустахкамлаш учун топшириқлар:

I шўъба - хориж тилини онгли ўрганишга асосланган нутққа тайерлов машқларини бажаринг;

II шўъба - Г.Лозанов методикаси асосида диалогик нутқни ўстиринг;

III шўъба - тил материалини онгли ўрганиш асосида кенг профилли ўқишга ўргатинг;

IV шўъба - Г.Лозанов методи асосида монологик нутқ ўстиринг;

V шўъба- мутахасислик бўйича матнларни ўрганинг;

Хозирги вақтда нафақат хориж тилига ўқитиш бўйича балки барча фанларга ўқитишни, ўргатишни янги-янги методларини излаб топиш ва уни амалда синаб кўриш

тўғрисида кўп ишлар қилинапти. Бу ҳозирги кундаги таълим тарбия жараёнини яхшилаш, учун хал қилиниши керак бўлган энг муҳим муаммолардан биридир.

Агар аввал хорижий тилни ўқитиш шу тил системасини ўрганиш деб қаралган бўлса, кейинги йилларда ўқитишдаги муҳим кўзланган нарса бу ўқувчиларни хорижий нутқини ўстиришдан иборат бўлди. Шунга айтиш керакки хорижий ўрганишдаги бу мақсадлар, ўз-ўзидан ёки бирор кимсалар шахс томонидан қўйилмайди, балки лингвистика ва психология фанидаги ўзгаришлар ва социал жамиятнинг ривожланиб бориши билан чамбарчас боғлиқдир. Масалан: Аудиолингволь методни олиб кўрайлик. Бу методнинг юзага келишига лингвистика фанидаги ўзгаришлар, яъни структурал оқимни таъсири бўлди.

У қуйидаги принципларга асосланади:

1. Хорижий ургатиш аввал оғзаки нутққа ургатишдан бошланмоғи зарур;
2. Тил ўрганиш турли структуралар, нутқ наъмуналари асосида амалга оширилади;
3. Машқлар ҳам шунга асосланган ҳолда тил материални кўп марта такрорлашни талаб қилувчи машқлар бўлиши кераклиги тақозо этилади;
4. Машқлар ва лексикани танлаш хориж тили билан она тилини қиёслашнинг натижаларига боғлиқ бўлиши керак.
5. Талаффузга катта эътибор.

Бу методнинг асосий камчилиги, механик машқларнинг кўплиги ва хақиқий нутқ машқларининг озлигидир. Бу метод асосчилари америкалик методист олимлар Ч.Фриз ва Р.Ладолардир.

Масалан: Фриз, бошланғич этапни асосий мазмунини структуралар (моделлар)ни ўрганиш ташкил қилиш керак. Грамматиканинг шу йул билан ўрганиш буни асосини ташкил қилади.

Ч.Фриз билан Р.Ладонинг фикрича ўқувчилар аввал оғзаки нутқда ишлатилувчи структураларнинг (гапларнинг) йиғиндисини ўрганиши ва эслаб қолишлари керак. Кейинчалик шу структуралар асосида янги-янги гаплар тузиши керак яъни малака ва кўникмалар ҳосил қилиниши керак. Бўлар тренировкага мўлжалланган машқлар ёрдамида амалга оширилади.

1950 йил келиб ғарбда янги бир метод шаклланиб етди. Бу "аудио-визуаль" метод эди. Унинг асосчилари югославялик методист Петр Губерин ва францўз Пьер Ривон, Ж.Гугенейм ва бошқалардир. Бу метод тилни (тил материални) эшитиш ва кўриш сезгилари орқали эслаб қолишга асосланган. Бу методнинг асосий хусусияти шундаки у ўрганаётган тил материални ҳаётий ситуациялар билан боғлаб ўрганишни тақозо этади. Тил ўрганиш асосан тематик принципларга асосланган. Бу метод муаллифларининг фикрича ўқувчилар кундалик турмушда учраб турадиган, энг кўп ишлатиладиган мавзуларни (квартира, уй ва х.к.) ўрганишлари керак. Бу мавзуларнинг ҳаммаси асосан кўриб қабул қилиш сезгиларига асосланган бўлиши, яъни диафильмларни кенг ишлатиш асосида бўлмоғи зарур. (Ушбу тезис шархланади).

Сўнги йилларда хорижий тил ўқитишни интенсивлаштириш масаласи бўйича бизнинг мамлакатимизда ва чет элларда анча ишлар қилинди ва қилинмоқда. Булар янги интенсив методларни юзага келишига сабаб бўлди. Хўш, интенсив метод ўзи нима? Уни қандай тушуниш мумкин? Интенсив ўқитиш деган сўзнинг бирлиги маъноси бу қисқа вақт ичида ўқувчиларни ўрганаётган хориж тилида нутқ фаолиятини амалга оширишга, яъни гапиришга ургатиш. Бу асосан ўқувчиларнинг ички психологик имкониятларига, резервига таянган ҳолда амалга оширилади. (Леонтьев А.А. Китайгородская)

Демак интенсив метод (ёки интенсив) ўқитишнинг қуйидаги икки ҳарактерли хусусиятини кўрсатиш мумкин:

1. Жуда бир қисқа вақт ичида маълум ўқув материали асосида хорижий нутқ фаолиятини амалга ошириш.

2. Шахснинг барча резервларидан (психологик) максимал даражада фойдаланиш яъни ўқувчиларнинг активлигини ошириш. (кейинги йилларда дарс жараёнида қувчилар фаоллигини ошириш юзасидан кўп иш қилиш зарурлигини тақозо этмоқда).

Юқоридаги факторларнинг иккинчи аудиторияда психологик "микролимат"ни ҳосил қилишга қаратилган. Бундай микролимат ўқувчилар активлигини ошириш шартларидан бири. Таниқли методистларидан бири Е.И.Пассовнинг айтишича ҳозирги вақтдаги хорижий тилни ўқитишда амалда қўлланилаётган коммуникатив ёндашиш ситуациясига асосланган шу интенсив ўқитишнинг бир кўринишидир.

Интенсив методлар ҳақида қисқача шарҳ.

Интенсив метод дастлаб XX асрнинг бошларида "тўғри" метод асосида шакллана бошлади. проф. Н.И.Гезнинг айтишича "тўғри метод хорижий интенсив ўқитишга ўтишга қулай имконият, асос яратиб берди". Чунки тўғри методнинг баъзи бир принципаъл томонларини чунончи,

1) оғзаки нутққа бўлган қизиқиш, айниқса диалогик нутққа;

2) ситуациялар танлаш;

3) ўқувчиларнинг дарсдаги активлигини ошириш;

кабилар ҳозирги замонавий интенсив методларнинг у ёки бунисига асос қилиб олинган. Бу табиий албатта, чунки ҳар бир янги метод ўзидан олдин ўтган методнинг яхши томонларини сақлаб қолади.

Сўнги йилларда аудиолингвал, аудиовизуал, гипнопедия, релаксопедия, суггестопедия, ритмопедия каби янги бир йўналишни билдирувчи сўзлар тез-тез методик адабиётларда учраб турадиган бўлиб қолди.

Шуни айтиш керакки бу номи тилга олинган методлардан аудиолингвал ва аудиовизуал методлар интенсив ўқитиш амалиетида қўллана олмайди. Бунга уларнинг принципаъл томони, яъни она тили ишлатишга суянмаслик, тил имитация - тақлид қилиш орқали ўрганиш, ёд олиш ва ижодий машқларнинг йўқлиги халақит беради.

Гипнопедия

Релаксопедия бу методлар фақат тил материални эслаб қолишда яхши натижалар беради, лекин нутқда қўллашни таъминлай олмайди. Шунинг учун ҳам таниқли олим проф. Гегечкори Л.Ш. гипнопедия билан релаксопедияни хорижий тилни ўқитишда ишлатилиши мумкин бўлган приёмлاردан деб қарашни таклиф қилади, чунки улар берилаётган информацияни эслаб қолишга қаратилган ҳолос.

Кейинги йилларда шахсни объект сифатида ўрганиш ва уни барча ижодий имкониятларини аниқлашда педагогика, психология, социал психология, медицина фанларидаги изланишларни бирлаштиришга катта эътибор берилмоқда. Ҳозирги вақтдаги муҳим масала ўқувчиларни янгича фикрлашга, ижодий фикрлашга ва уларни ҳаётга тайёрлашга катта эътибор берилмоқда. Бу эса шахсни ҳар томонлама ўрганишга бўлган талабни кучайтиради. Шундай қилиб ўқувчи шахси ўқув процессининг марказий, асосий фигурасига айланиб қолди.

Г.Лозанов - психотерапевт, тиббиёт фанлари доктори болғар олими инсонни ички резерв имкониятларини ўрганишга қаратди.

У 3 муҳим факторни ўрганишга киришди:

1. Хотирани резервларини очиш;
2. Ўқувчи шахсини интеллектуал активлигини ўрганиш;
3. Ижобий эмоция, (чарчаш хиссини йўқотади). Ўқитувчининг роли, авторитети; ўқитувчи билан ўқувчи ўртасидаги муносабат; ўзаро ишонч, юқори даражадаги мотивация, шахсининг ички резерв имкониятларини очиш. (Ушбу тезис изоҳланади).

Олимлардан Гегечкори Л.Ш. ва Леонтьев А.А. эътироф қилишларича Лозанов методи қуйидагиларни ўз ичига олади:

- 1) кўп сонли нутқ бирликларини ўрганишда;
- 2) ўқувчиларни хорижий нутқ жараёнида тил захирасини, луғат бойлигини ишлатишни, ўрганилган нутқ бирлигини бошқа бир ситуацияда қўллаш малакаларини ҳосил қилишда;
- 3) ўқишга ўрганишда юқори мотивацияни ҳосил қилишда;
- 4) психологик тусиклар бўлиши (уятчанликни, қўрқинчни, одамовийликни) олиб ташлашда жуда яхши натижалар беради.

Шуниси ҳарактерлики Лозанов ўз олдига хорижий ўқитиш методикасини ишлаб чиқишни вазифа қилиб қўйгани йўқ. 60-70 йиллар Лозанов методикаси хорижий ўрганишда қўллашга ҳаракат қилиб кўрилди. Ҳозирги вақтда олимлар ва методистлар интенсив методикани мамлакатимизда қўлланилаётган "онгли - амалий" метод билан мужассамлашган ҳолда қўллаш йўлларини ишлаб чиқишди. Бу методнинг (Лозанов) фақат айрим принцип ва приёмларини қўллаш мақсадга мувофиқ.

1.Эмоционально - смесловой метод (И.Ю.Шехтер) ролли уйинлар жараёнида мазмунли ўзгартиришга асосий эътиборни жалб қилиш. Бундай қараш кишининг шахсий фикрлаши қандайдир тил бирликларининг мажмуасидан келиб чиқмайди деган қарашга асосланади. Бу методдаги асосий восита - коммуникатив вазифалар системасида. Бу метод бўйича ўқитиш 3 циклга (даврга бўлинади):

I. Ҳаётда энг кўп учрайдиган ситуациялар асосида гапиришга ўрганиш. Грамматика ўрганилмайди, уй вазифаси ҳам йўқ. Бу давр охирига келиб 1200-1400 лексик бирликни ўз ичига олган ўқув матнларини ўқиш мумкин.

II. Бирор касбкорга таълуқли нутқий жараёнга ўтиш, манологик нутқ ҳар томонлама кенг ривожланади.Аста-секин таржима асарларидан кўчирма олиш (реферирование) ёзув ва грамматика ўрганишга ўтилади. Илмий - сиесий ҳарактерга эга бўлган матнлардан фойдаланиб касбга таълуқли муаммоли ситуациялардан ташкил топган турли уйинлар асосида хорижий ўргатиш.

III. Нутқ тобора маълум касб бўйича шакллантирилади боради. Махсус матнлар, ишга тааллуқли ҳужжатлар, касб бўйича хат ёзишувлар ўқув материални ташкил қилади.

2. Л.Гегечкори таклиф қилган интенсив курс катта ешдагиларни ўқитишга мўлжалланган. Бунда ҳам 3 давр ажратилади.

Даврлар ўртасидаги этап (яъни тил тайёргарлиги этапи) бу методни бошқа методлар билан фарқлашдаги асосий хусусиятдир.

Бунда тил материали онгли ўзлаштирилади.

3. Петрограддаги урмончилик академиясида ўқитувчиларни хориж тили ўқитишни интенсив метод асосида олиб бориш юзасидан эксперимент ўтказилди. Бунда ўқув жараёни қуйидагича ташкил қилинди:

I шўъба - хориж тилини онгли ўрганишга асосланган нутққа тайерлов машқларини бажариш;

II шўъба - Г.Лозанов методикаси асосида диалогик нутқни ўстириш;

III шўъба - тил материалини онгли ўрганиш асосида кенг профилли ўқишга ўргатиш;

IV шўъба - Г.Лозанов методи асосида монологик нутқ ўстириш;

V шўъба- мутахасислик бўйича матнларни ўрганиш;

4."Курс погуружения " - Ухлатиб қўйиб ўқитиш курси (Плесневич А.С. Инглиз тили ўқитишда синаб кўрган). 10 кунга мўлжалланган.

Мақсад: Илмий ходимларни чет эллик ҳамкасблари билан илмий-касбий мулоқотларни амалга оширишга мўлжалланган. Бу метод ўқитувчиларни ўқитишнинг яқуний босқичида қўлланилиши мумкин. Ўтилган мавзуларни қайтариш сифатида.

5.Суггестокрибернетик интеграл метод. (Петрусинский В.В.) (катта ёшлилар учун)

Суггестив бошқаришни "кибернетизациялаш" бу методни асосини ташкил қилади. Ўқитиш автоматлашган техник воситалар орқали олиб борилади. Ўқитувчи иштирок этмайди. У фақат материал танлаш ва билим, малака ва кўникмаларни назорат қилади холос. Бу метод асосан бошланғич методни автоматлаштиришга ёрдам беради ва лексик материални хотиради сақлаб қолишни таъминлайди. Хулоса қилиб айтганда у ёки бу интенсив курсни баъзи бир хусусиятини хорижий олий таълим системасида олий ўқув юртларида ўқитиш жараёнида қўллаш мумкин. У шахсни ўқув жараёнида ҳар томонлама фаоллигини оширишга мўлжалланган.

The Theme: ORGANISING LESSONS TO TEACH NEW LANGUAGE

The plan:

1. THE IMPORTANTS OF ORGANISING LESSONS

2. OBJECTIVES

3. LESSONS TO TEACH NEW LANGUAGE ITEMS (VOCABULARY, GRAMMAR AND FUNCTIONAL LANGUAGE)

4. THE PRESENTATION PHASE

5. THE PRACTICE PHASE

6. THE PRODUCTION PHASE

Supported phrases:

Important, new language, objectives, language items, vocabulary, Grammar, functional language, Grammar translation Direct method, communicative Method, PPP lesson, Presentation, Phase, Practice, Phase, Production Phase

ORGANISING LESSONS TO TEACH NEW LANGUAGE

In this chapter we look at a framework to organise English lessons to teach new words, grammar and functional language using a variety of teaching techniques and activities. In Chapter 5, we will look at a slightly different framework for lessons to practice language skills (reading, listening, writing and speaking).

These two chapters will give you simple and useful frameworks which you can use to plan one lesson or a whole series of lessons. Once you know these frameworks, you can build on them and adapt them by using the ideas and activities in this book, as well as your own ideas.

WHY IT IS IMPORTANT TO ORGANISE LESSONS

It is important to organise lessons well. As a teacher, you need to teach your syllabus and help your students learn well and succeed. You need to introduce new language, help students practice it and give students a chance to communicate freely with each other in English. You also want to make sure that you include a variety of teaching approaches in your lessons, to keep students motivated and to help them learn better.

So where do we start? Lessons that focus on using words, structures and functional language are taught in a slightly different way from lessons which improve students' reading, listening, writing and speaking skills. There are also many ways of organising the learning activities within a lesson. These depend on the level of your students and on how much English they hear and see

outside school. All well-structured lessons have variety but they proceed in a logical way, so we need to start with the objectives of the lesson.

OBJECTIVES

When planning a lesson, you first have to decide on the objectives of the lesson. One way to set objectives is to think about what your students will know and be able to do at the end of the lesson, that they did not know or could not do at the beginning. Sometimes, these objectives are listed in your syllabus. A good course book usually has clear objectives set out in well-structured lessons.

Look at these detailed objectives:

Example A

By the end of the lesson, students will know and be able to use six verbs to describe daily routines, for example, wake up, brush teeth, get dressed, have breakfast, catch the bus, eat lunch. The objective of this lesson is to teach students to use new vocabulary (words for daily routines).

Example B

By the end of the lesson, the students will know how to form and ask questions in the present tense, for example, 'Do you catch the eight o'clock bus every day?'

The objective of this lesson is to teach students to use new grammar (how to form questions in the present tense).

Example C

By the end of the lesson, students will know and be able to use three ways to ask permission, for example, 'Can I ...?', 'Could I ...?', 'May I ...?'

The objective of this lesson is to teach students to use a new language function (asking permission).

Example D

By the end of the lesson, students will be able to understand the main

- points of a news broadcast.

The objective of this lesson is for students to practice their listening

- skills (by listening to and understanding a news broadcast).

So you can see that we need to set objectives for all lessons, whether we

- are teaching a new language item (that is, vocabulary, grammar or functional language), or practicing a language skill (reading, listening, writing and speaking).

LESSONS TO TEACH NEW LANGUAGE ITEMS (VOCABULARY, GRAMMAR AND FUNCTIONAL LANGUAGE)

First, we are going to look at a framework for a lesson which teaches new language items. It incorporates aspects of all the different teaching methods (some from the Grammar Translation teaching method, some from the Direct Methods and some from the Communicative Method). It is based on both a Grammatical and Functional view of language. This framework is called the PPP framework.

A PPP lesson is divided into three phases: Presentation, Practice and Production.

One of the best ways of helping students to reach the objectives of the lesson is to introduce the new language well in the first phase of the lesson: this is the Presentation phase. Then, students need to have plenty of activities to help them to practice the new language: this is the Practice phase. Lastly, the students need time to use the new language they have learned in order to communicate with each other: this is the Production phase.

At the beginning of a PPP lesson, only the teacher knows the new language item and how to use it. The teacher presents and teaches this language to the students by demonstrating it to them (modeling the language), explaining it and giving students lots of practice in how to use it. By the end of the lesson, during the Production phase, the new language becomes part of the

students' own knowledge of language and they should be able to use it easily, together with other English that they have learned before.

This is a very useful framework because

- it is based on effective learning principles;
- it is an easy framework to use for planning a lesson or series of lessons;
- it ensures that students learn to use some language;
- the lesson is divided up into different activities or phases so that students are not bored;
- it has a good balance between teacher talking and student activity;
- it has a good balance of language skills;
- it includes all methods of language teaching;
- it is a flexible model and can be used for many different learning levels and contexts;
- it gives an opportunity for students to become more accurate in English;
- it gives an opportunity for students to practice becoming more fluent in English.

The PPP framework also

- provides a useful starting point for new teachers;
- aims to help students to understand and know about a new area of language;
- leads students to use this new language;
- encourages students to be more active in their learning;
- helps students to improve their speaking, writing, listening and reading.

So let's look at the phases of a PPP lesson in more detail. We have used examples of introducing new functional language to illustrate the lesson framework. You will find more activities for presenting new language items which you can use in PPP lessons in Chapters 6 to 8.

THE PRESENTATION PHASE

During the Presentation phase, the teacher introduces the new language items that the students need to learn. This new language may be some vocabulary, grammar, or functional language.

When presenting new language, the teacher must show three things very clearly:

1. What it means.
2. How and when it is used.
3. What it sounds like.

It is also important to show students how to form the vocabulary, grammar or functional language, and to check the spelling of new words.

Students need to understand the meaning of the new language, so the teacher must set the scene and put the new language into a very clear and obvious context. There are several ways of doing this:

1. The teacher uses real objects or pictures, or draws objects, people or a situation on the blackboard.
2. The teacher tells the students about a situation which demonstrates the meaning of the new language.
3. The students read a text or listen to a tape which contains examples of the new language. This can be a story or a dialogue.
4. The teacher mimes (acts without speaking) an action or emotion or acts out a role play or dialogue which helps show what the new language is and when it is used.

For example, to present the function of asking for something, 'Could you ...?', the teacher can act out a brief dialogue, as follows.

The teacher mimes that she does not have a pencil. Then she says the following dialogue (taking both parts):

Teacher A: 'I don't have a pencil. Could you lend me a pencil?' Teacher B: 'Yes, of course.'

The teacher then checks that students understand when and how this function is used, by asking questions.

To make sure that you cover all the important information about a new language item in the Presentation stage, it is best to go through the following steps:

1. Set the scene using one of the techniques listed in points 1 to 4 above.
2. Model the new language, saying it two or three times.
3. Ask students to repeat the new language several times out loud, first the whole class, then in groups, then in pairs.
4. Ask questions to check that students understand the meaning of the new words, structure or function.
5. Write the new language item on the blackboard, marking in the stress and checking the spelling with the students.
6. If necessary, explain the grammar of the new language item.
7. Ask students to copy the information from the board into their notebooks.

Do not introduce new grammar and new vocabulary at the same time:

this can be very confusing for students. If you introduce new grammar, it is important to check that the students already know the vocabulary of the scene or situation in which the grammar is presented. It is a good idea to check or, if necessary, to pre-teach this vocabulary before presenting new grammar. Similarly, when you introduce new vocabulary, present the new words in a grammatical structure which the students already know.

When you present new functional language, you do not need to explain the grammatical structure of the phrases. Encourage students to remember whole phrases and when they are used.

During the Presentation phase of the lesson, the teacher does most of the talking and has strong control over the students. The teacher expects students to write and to say the language very accurately. If they make mistakes in writing or speaking, the teacher corrects them.

You can see that by the end of the Presentation phase, the students understand the meaning of the new language, they can pronounce it correctly, they know how to spell it, and they understand the way it is formed. They have listened to it, repeated it, read it and written it down.

Now students need to practice the new language without so much support from the teacher.

THE PRACTICE PHASE

It is very important that students have enough practice of the new language. Students can do this by listening, repeating, writing and reading the new language, using a wide variety of learning activities. Students can practice individually, in pairs, in groups or as a whole class (see Chapter 18 for guidance on organizing group and pair work).

Remember that practice must not begin until the teacher is sure that the students understand the language they are using. If the Presentation phase has been done well, this should not be a problem.

Practice should begin in a very simple way where the teacher controls everything the students say or write. At this stage, the teacher corrects sentence construction, use of the language, and pronunciation. We call this the Controlled Practice phase and it uses some of the repetition techniques used in the Direct Methods, such as drilling.

Drilling is a very controlled practice: it is the simplest way of practicing. It can be rather mechanical and does not challenge the students to think, but it gives them the chance to physically practice pronouncing the new language, getting the sounds and intonation right and getting the words in the right order. This is why drilling is a very important technique of practicing new language. There are more examples of written and spoken drills in Chapters 6 to 12.

For example, students can practice the new vocabulary, grammar or function by repeating sentences. The teacher says: 'I don't have a pencil. Could you lend me a pencil?', and the students repeat 'Could you lend me a pencil?'. The teacher says more similar phrases, and the students repeat the 'Could you . . . ?' phrase.

Later in the Practice phase, the students do activities with less teacher help and control. They must learn to practice the language in pairs; the teacher only guides the practice. We call these

the less controlled or guided stages of the Practice phase. At these later stages the teacher should monitor. (To monitor means to check; for example, the teacher walks around the class listening and helping while students are doing practice activities individually or in pairs or groups.)

Most language lessons in school focus mainly on the presentation and practice of new language. At the end of these phases, students should be able to speak or write the new language fairly well without making many mistakes. So it is now time for the teacher to give students different activities which allow them to use the new language they have learned in a more free situation.

THE PRODUCTION PHASE

In the Production phase, students should do activities that they may have to do when they leave the classroom, for example, writing a letter or reading a newspaper article and telling someone about it, or taking part in an interview. We can think of this phase as the final rehearsal for using language in the real world.

Students should be encouraged to use other language they know or have already learned in previous lessons. During this part of the lesson, the teacher does not usually interrupt, help or correct errors. The students must learn to communicate successfully with only the help of their fellow students.

For example, as a Production activity for the functional language of asking someone to do something ('Could you . . .?'), students act out a short dialogue between someone who has to get to school to write an exam. His bicycle has a puncture. He asks his friend 'Could you lend me your bicycle?' or 'Could you take me in your truck?' or 'Could you tell the teacher I will be late?'

EXTENDING THE PPP FRAMEWORK

The PPP framework is very flexible. You can use it to plan a series of PPP lessons. You can also divide the phases and spend one-whole lesson on each phase: for example, one whole lesson can be used for presenting a new language item, another lesson can be spent doing different kind of Practice activities, and one or even several lessons can be spent doing Production activities. This extended version of the framework is very useful when lessons are only 30 or 40 minutes long and time can be lost taking the register or settling down. Students who already know a lot of English and need to practice their fluency need less controlled practical but they can benefit from a longer production lesson.

The PPP framework, as we have seen, is useful for planning lesson which introduce new vocabulary, grammar or functional language. During a PPP lesson, students use the four language skills of speaking, reading, writing and listening in order to practice the new language. So in a PPP lesson, you can include a focus on skills as well as the focus on new language. This way of building language skills into the lesson gives a variety of activities within a lesson, and the language-item and language-skills work reinforce each other.

However, you may want or need to give students time to focus only on improving their listening, speaking, reading and writing skills. In the next chapter, we look at how to organize a lesson to practice these language skills.

Classroom

Action

Task

Take a look at a lesson in your course book. Is it in anyway based on a PPP framework?

Is there a variety of practice activities using all four language skills?

How could you include some practice activities in this lesson?

Are there any activities for free practice of the language (Production phase)?

Can you think of some free practice activities to build into this lesson?

АДАБИЁТЛАР

1. Ж.Жалолов Инглиз тили ўқитиш методикаси. "Ўқитувчи" Тошкент
2. К. К вопросу об истории развития интенсивных методов зарубежом. Методы интенсивного обучения иностранным языкам.
Изд. МГПИИЯ им М.Тореза, "Высшая школа" 3,1977
3. Лозанов Г. Сущность истории и экспериментальные перспективы педагогической системы при обучении иностранным языкам.
Изд. МГПИИЯ, "Высшая школа" 3,1977
4. Г.А. Китайгородская. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. Москва, "Высшая школа"
5. Методика преподавания иностранных языков зарубежом. Москва, "Прогресс" 1967.
6. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни ва "Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури"
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги 321-сонли қарори
8. Халқ таълими вазирлиги хайъат мажлисининг "Педагогларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга қўйилган давлат талабларининг бажарилиши аҳоли ва истиқболи ҳақида"ги 2004 йил 10 октябрдаги 12/1-сонли қарори
9. А. Авлоний номидаги РХТХМОМининг 2004 йил 3 августдаги илмий кенгаши тавсиялари
10. Ўзбекистон Республикаси ХТВнинг 2002 йил 26 апрелдаги 70-сонли ҳамда 2005 йил 23 февралдаги 2/1-ХБ-сонли буйруқлари
11. Ўзбекистон Республикаси ХТВнинг 2005 йил 10 ноябрдаги 35-сонли хайъат қарори
12. А. Авлоний номидаги РХТХМОМининг тақвимий-мавзуий режа ва ўқув дастурлари бўйича ахборотноманинг маҳсул сонлари. (1-4 қисмлари)
13. А. Авлоний номидаги РХТХМОМининг 2005 йил 30 декабрдаги 01/9 326-сонли хати ва тавсияномаси.

THE LIST OF USED LITERATURE:

The Agricultural Science Teachers' Handbook, Peter Taylor, 148 pp, 160 illustrations, VSO Books, ISBN 0 9509050 7 0. *A Handbook for*

Teaching Sports, National Coaching Foundation,
VSO/Heinemann, 160 pp, ISBN 0 435 92317 X. *Introductory*

Use Visual Aids, Nicola Harford, Nicola Baird,
VSO/Heinemann, 128 pp, ISBN 0 435 92317 X. *Introductory*

Technology: A Resource Book, Adrian Owena, VSO/ITP, 142 pp,
ISBN1 85339 064 X. *The Maths Teachers' Handbook*, Jane Portman
Jeremy Richardson, VSO/

Heinemann, 108 pp, ISBN 0 435 92318 8/ *Participatory Forestry-
The Process of Change in India and Nepal*, Mary

Hobley, 338 pp) VSO/ODI, ISBN 0 85003 204 0. *The Science
Teachers' Handbook*, Andy Byers, Ann Childs, Chirs Laine, VSO/

Heinemann, 144 p, ISBN 0 435 92302 1. *Setting Up and Running a
School Library*, Nicola Baird, VSO/Heinemann,
144 pp, ISBN 0 435 2304 8 4.

Books for development workers

Adult Literacy: A Handbook for Development Workers, Paul Fordam,
Deryn

Holland, Julet Millican, VSO/Oxfam Publications, 192 pp, .ISBN
0855983159. *Care and Safe Use of Hospital Equipment*, Muriel

Skeet, David Fear, VSO

Books, 188 pp, ISBN 0 9509050 5 4. *Culture, Cash and Housing*,

Andy Bevan, Maurice Mitchell, VSO/ITP,

128 pp, ISBN1 853391530

Мамлакатимизда “Таълим тўғрисида”ги Қонун ҳамда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг қабул қилинганлигига ҳам анча йиллар бўлди. Бу орада мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини ислоҳ этиш, уларни бир-биридан ажратмаган ҳолда бир муносибликда олиб бориш, ёш авлоднинг нафақат интеллектуал ривожланишини, балки жамият учун ҳар томонлама фойдали, юксак ахлоқли ва рақобатбардош кадр этиб тарбиялашга оид жуда кўп дастурлар, методик ишланмаларга киши диққатини ўзининг янгилиги, ижобий ва муҳимлиги билан банд этиб, таълим ислохотининг мазмун моҳияти такомиллашиб бормоқда.

Маълумки, кадрлар тайёрлаш миллий дастурида энг биринчи навбатда шахс камолига урғу берилган. Шахс тарбияси, айниқса, ўқитувчи ва ўқувчи орасида илк инсоний муносабат, “Устоз шўогирдлик” анъаналари келажагимиз тарихидаги кўпгина мактаблардан маълум. Бугунги педагогик жараён мазкур масалага кенгроқ қараш, инсонпарварлик, бағрикенгликни тақозо этмоқда.

Вазирлар Маҳкамасининг 2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар нашр этиш дастури тўғрисидаги қарорининг ҳаётга тадбиқ қилиниши юзасидан муайян ишлар амалга

оширилмоқда. Такомиллаштирилган Давлат таълим Стандартлари ва модернизация қилинган ўқув дастурлар асосида дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмаларни яратиш, нашрга тайёрлаш, чоп этиш ва мактабларни улар билан таъминлашнинг ягона комплекс тизими яратилди.

Шунингдек, кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга эътибор ҳам ортган. ХТПХҚТМОИ учун янги Устав ва янги Давлат талабларининг қабул қилиниши фикримиз дилидир.

МАВЗУ: ХОРИЖ ТИЛИ ЎҚИТИЛИШИНING ТАРИХИ

Р Е Ж А

1. "Метод" тушунчаси шархи.
2. Таржима методи.
3. Тўғри метод.
4. Аралаш метод.
5. Қиесий метод.
6. Педагогик технология.

ТАЯАНЧ ИБОРАЛАР

Метод, тарихий метод, таржима методи, тўғри метод, аралаш метод, педагогик технология

Машғулотнинг мақсади:

Таълимий мақсад: Мавзу бўйича тингловчиларга тўлиқ маълумот бериш, улар тушунчаларини илмий асослаб фикр-мулоҳазаларни чуқурлаштириш.

Тарбиявий мақсад: Тингловчиларда ўз фиклари тарихини ўрганишга ва тарихий методика билан ҳозирги методика ўртасидаги боғлиқлик сирларини ўрганиб боришга ҳавас уйғотиш.

Ривожлантирувчи мақсад: Тингловчиларда қиёсий маданият маънавиятини мавзу юзасидан бойитиш.

Амалий мақсад: Касбий маҳоратини ошириш.

Махсулотнинг жиҳози: тингловчилар учун услубий қўлланма, методик ишланма ва турли қоғозлар, маркер, скоч каби жиҳозлар

МАШҒУЛОТНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

1. Уюштириш (музёра)	5 дақиқа
2. Маънавий қисм	5 дақиқа
3. Мавзу бўйича сухбат (Ақлий ҳужум ва кластер тузиш)	40 дақиқа
4. Мавзунини мутахкамлаш (Гуруҳлар ишини ташкил қилиш)	15 дақиқа
5. Ўз-ўзини одилонга баҳолаш (хулоса)	10 дақиқа
6. Мавзу юзасидан тавсиялар бериш. (Яқунлаш)	10 дақиқа

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. "Метод" атамаси қандай маъноларга эга? (Шарҳлаб беринг).
2. Таржима методининг қандай кўринишларини биласиз?
Ушбу метод билан ишлаганда ўқув жараёни қандай ташкил қилинади?
3. Таржима методининг камчиликлари нимада?
4. Тўғри методнинг келиб чиқиш сабаблари ва намоёндаларини айтиб беринг?
5. Тўғри методнинг асосий хусусиятлари ҳақида нима биласиз?
6. Аралаш метод қандай метод? Унинг намоёндалари кимлар?
7. Қиёсий методнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида айтиб беринг?
8. "Педагогик технология" деганда нимани тушунасиш?

ЧЕТ ТИЛ ЎҚИТИШ МЕТОДЛАРИ

		----- Тарихий методлар (йўналишлар) -----		----- Жараённи ифодалаш метод (фаолият усуллари) -----	
т	м	т м к м	а	т м м к м к	м
р	е	у е и е	р	а е а и е у	е
и	т	г т е т	е	н т ш л т л	т
х	о	р о с о	т	и о к и о л	о
и	д	и д и д	л	ш д ш д а	д
й		й	о	и ш	
		-----	ш	-----	

"Метод" тушунчасига доир таълимшунослик ўқитишни умумий назарияси сифатида ушбу атама кенг қўлланиладиган фандир. Дидактлар "Метод" атамасини билиш, малака, кўникмани эгаллаш, ўқитувчилар дунёқарашини шакллантириш ва билиш имкониятларини яратиш йўлидаги муаллим ва ўқитувчининг иш усули маъносида изоҳлайдилар. Фан асосларини ўргатадиган, ўқув предметлари учун мўлжалланган таълимнинг умумий методлари ишлаб чиқилган. Ўқув предметининг хусусиятлари ҳисобга олиниб, методикада хориж тили ўқитиш методлари яратилган. Хориж тили ўқитишда методларни тадбиқ этиш узоқ даврлардан бошланган. Хориж тили ўқитиш методикасида "Метод" атамаси асосан 3 маънони билдиради.

Биринчидан, методика тарихидаги бутун бир йўналиш (таржима методи, тўғри метод, қиёсий метод, аралаш метод);

Иккинчидан, юқоридаги йўналиш таркибига кирувчи ўқитиш системаси;

Учинчидан, муаллим ва ўқувчиларнинг ўзаро боғланган фаолияти усули (танишиш, машқ қилиш ва қўллаш методлари). Хорижий ўқитиш тарихида биринчи ва иккинчи методлар "тарихий" методлар номи билан, учинчиси "жараённи ифодалаш" методлари атамаси билан юритилади. Тарихан методлар тўрт гуруҳга бирлаштирилиб, уларнинг номларига "таржима", "тўғри (ёки таржимасиз)", "қиёсий (ёки онгли-қиёсий)", "аралаш" сўзларини аниқловчи сифатида кушиб айтилади. Шундай қилиб, хорижий ўқитишнинг бир неча асрлик тарихидаги барча методлар тўрт тоифага тўпланган. Уларнинг ҳар бирини қисқача таҳлил қилиш талаб этилади, чунки биринчи методикада уларнинг айрим хусусиятлари муайян шаклда қўлланилмоқда.

ТАРЖИМА МЕТОДИ.

Ушбу методнинг номи одатда "таржима методлари" атамаси билан кўпликда ишлатилади. Шунга кўра маънони билиб олиш қийин эмас; хорижий тил материали она тилига таржима қилинади. Овропада, аввал юнон тили, кейинчалик лотин тили ўргатилганда таржима тушуниш усули қилиб олинган. XVIII асрнинг иккинчи ярмида ва XIX аср давомида француз тили, XX асрда эса инглиз тили ва нихоят немис тили таржима орқали ўрганиб олинди.

Мусулмон дунёсида эса асосан араб тили, қисман форс тили хориж тиллар сифатида ўрганиб келинди. Ўлик ва жонли тилларни таржима методи билан ўргатилиб, бу жараён маниқий тафаккурни ривожлантириш омили ҳисоблаб келинди. Араб тили эса ислом дини асарларини ўргатиш воситаси бўлиб, уни кўпчилик ўқитувчилар қуруқ ёдлаш орқали ўрганишар эди. Олий, диний ўқув юртларида араб, форс, туркий тиллар атрофлича ўрганилган.

Таржима методлари орасида энг кўп тарқалганлари "грамматика - таржима методи" ва "матн - таржима методи" номлари билан машхур бўлган. Биринчисининг намоёндалари сўз ва гап таржимасини грамматика қоидаларини ўргатиш учун тадбиқ этганлар, иккинчисининг тарафдорлари эса матнни ўқиш ва унинг мазмунини тушунишда таржимадан фойдаланишни мақсад қилиб қўйган. Ҳар иккала таржима методини қўллашдан фақат таълимий мақсад кўзланган. Хорижий рецептив тарзда ўрганилган. Ўз даврининг тилшунослик ва рухшунослик маълумотларига асосланиб, хорижий ўқитиш методлари ишлаб чиқилган.

Айрим муаллимлар ҳозиргача таржима методлари усулларидан ноўрин фойдаланилмоқда. Масалан: матнни оғзаки таржима қилиш ғайри методик усулдир. Матннинг айрим жумлалари ёки бир-икки бўлагини муайян мақсадда таржима қилиш ман этилмайди. Луғатдан фойдаланиб, янги сўзларнинг маъноларини очиш мақсадида таржима қилишга мўлжалланган кичик матнлар берилиши мумкин. Бу ерда матнни таржима қилишдан кўзланадиган муддао луғатдан фойдаланишни ўргатиш.

Т Ў Ғ Р И М Е Т О Д.

Метод номининг келиб чиқишига асосий сабаб шуки, тўғри методда ўқитиш чоғида она тилини четлаб ўтиб, хорижий тилни сўзи билан предмет орасида бевосита ассоциация, яъни фикран боғланиш ўрнатишга ўриниб кўрилган. Хорижий тил грамматикасини ўргатишда ҳам худди шундай методик йўл тutilган: грамматик маъно билан шакл ўртасида бевосита боғланиш ҳосил қилмоқчи бўлишган.

Тўғри методнинг дунёга келиш сабабини хориж тилларни амалий ўрганиш мақсадидан кидириш жоиздир. Ўтган асрнинг охирларига келиб, Ғарбий Оврупа мамлакатлари ва Америка Қўшма Штатларида хорижий тил ўқитишни ислох қилиш натижасида ушбу метод кашф этилган. Кейинчалик бу метод Осиё, Африка ва бошқа қитъаларга ҳам тарқалган.

Она тили иштирокисиз хориж тилини ўргатишга интилишларни тўғри метод, индуктив метод, табиий метод каби атамалар билан юритила бошланган.

Ушбу методлардан кўзланадиган асосий мақсад хорижий тилни амалий жихатдан ўргатишдир. Она тилини ўрганиш шарт-шароитлари бу методда ўзгаришсиз қабул қилинаверган.

Тўғри методнинг замонавий кўринишларидан иккитаси - аудиолингвал ва аудиовизуал методлари кўп тарқалган. Аудиолингвал методнинг асосчилари (машхур Америка методистлари Чариз Карпентер Фриз ва Роберт Ладо) фикрларига биноан хорижий амалий ва таълимий мақсадда ўрганилади. Тил материалларидан хорижий жумлалари (нутқ намуналари)ни танлаш ва ўргатишга муҳим ўрин берилади. Нутқ фаолияти турларини ўрганиш тартиби қуйидагича кечади: тинглаб тушуниш - гапириш - ўқиш - ёзув. Оғзаки нутқ хорижийда алоқа воситаси сифатида, ёзма нутқ эса оғзаки нутқ материали асосида ўргатилади.

Муаллимлар аудиолингвал методнинг бир қанча ижобий хоссаларини мактаб тажрибасидан биладилар. Чунончи, нутқ намуналарининг тил ўргатиш бирлиги даражасига қўлланилиши, оғзаки нутқнинг илгарилаши, оғзаки нутқнинг материалида ўқиш ва ёзувнинг ўргатилиши V - VII синфларда тегишли ўзгаришлар билан қабул қилинган.

Аудиолингвал методнинг айрим қонуниятлари бизнинг шароитга тўғри келмаслиги мактаб дарсликларига ҳисобга олинган. Масалан: нутқ намуналари онг иштирокисиз ва ҳеч қандай қоидалар берилмасдан ўргатилиши ундаги ғайри илмий кўрсатмалардир. Актив ва пасив тил материални фарқлаган ҳолда уларнинг ўзлаштирилишига бефарқ қарашади. Бу ҳам нотўғри методик йўл-йўриқдир.

Аудиолингвал методдан қатор жихатлари билан фарқ қиладиган аудиовизуал метод намоёндалари (П.Губерина, П.Риван) методик кўрсатмаларига биноан лексик материални танлашга алоҳида эътибор берилган. Ҳаётий мавзуларда эркин фикр

юритиш учун 1500 сўз танланган, турли техникавий воситаларга таълим жараёнида катта ўрин берилади.

Иккала методнинг умумийлигидан ташқари тафовутлари ҳам бор. Масалан, аудиовизуал методда оғзаки нутқ, ёзув ва охириги навбатда ўқиш ўргатилади. Ўқиш ёзувдан кейин ўргатилади. Бизнинг мактабларда ушбу методларидан ижобий фойдаланилади. Ўрта мактабда биринчи йиллари хориж тили ўқитишда ёзув ўқишдан олдин, кейинчалик эса ўқиш ёзувдан олдин ва юқори синфларда ўқиш барча нутқ фаолияти турларидан олдин ўргатилади.

Тўғри методларнинг репродуктив ва рецептив тарзда хорижий ўргатиш методлари ҳам методика тарихида сезиларли из қолдирган.

А Р А Л А Ш М Е Т О Д

Ушбу метод икки катта методик йўналишларнинг илмий-амалий томонларини ўзига сингдириб олган. Аралаш методлар XIX аср охири XX аср бошларида таржима ва тўғри методлар қоришмаси сифатида вужудга келди. Аралаш метод ҳақида унинг намоёндалари

Даниялик рухшунос К.Флагстад, немис тилшуноси Э.Отто, немис методисти Ф.Аронштеан, немис тилшуноси Г.Паул кабиларнинг илмий ишларидан маълумотлар олиш мумкин. Аралаш методнинг яна бир бошқача кўриниши тўғри метод ва қиёсий метод принципларининг қоришмаси сифатида вужудга келди. Ушбу замонавий аралаш методнинг намоёндалари методистлар Америкалик П.Хенболд, Белгиялик Ф.Клосса, Германиялик А.Болен ва рус хорижий ўқитиш рухшуноси Б.В.Белиев тадқиқотларидан маълум ва машхурдир.

Қ И Ё С И Й М Е Т О Д

Унинг тўлик номи "Онгли қиёсий метод" дейилади. Бу методнинг асосчиси А.В.Шерба бўлиб методни ҳозирги давр хорижий ўқитиш жараёнига мослаштирган. Метод асосчиси ишини самарали давом эттирган педагогика фанлари академияси муҳбир аъзоси, профессор И.В.Рахмонов бўлган. Ушбу методни қиёслаш, она тилига суяниб иш кўриш нутқ фаолиятларини бир йўла ўргатиш сингари хусусий принциплари 40-50 йилларда шаклланади ва кенг кўламда амалий қўлланади. Хорижий тил ўқитишнинг амалий, таълимий ва тарбиявий мақсадлари илмий асослаб берилган бу методнинг биринчи кўриниши эди.

60-йиллардан ҳозиргача бўлган вақт ичида онгли-қиёсий метод замонавийлаштирилди. Жумладан, қиёслаш ўқувчиларнинг дарс пайтидаги юмуш тарзида эмас, балки машқлар системасини тузишда методист ва муаллим ваколатига кирадиган ишдир.

Онгли-қиёсий методнинг биринчи кўринишида қоида асосида машқ бажарилади. Замонавий кўринишида, машқ жараёнида амалий руҳдаги қоида умумлаштирилади. Ўқувчи қиёслаш, қоидани ёдлаш ва айтиб бериш, назарий билимлар йиғиш билан махсус шуғулланмайди.

Метод атамасини ифодалашнинг яна бир тури хорижий ўқитиш жараёнида амалий фойдаланиладиган методлардир. Улар учта:

- 1) танишиш,
- 2) машқ қилиш,
- 3) қўллаш.

Ушбу уч атамани методик тадқиқотларда тури номлар билан юритиб келинди. Кўпчилик тан олган ва ўқитишда бевосита мушоҳада қилиш мумкин бўлган мазкур методлар ўқувчи нуқтаи назаридан номланган. Ўқувчининг хориж тили ўрганишдаги вазифаси ўқув материали билан танишиш, кўникма ва малака ҳосил қилиш мақсадида машқ қилиш ҳамда ўз фикрини баён этиш чоғида, яъни нутқий мулоқотда тилдан фойдаланишдан иборат. Ҳар бир методнинг ўзига хос хусусиятлари бор.

Танишиш ўқув материални ўрганишдаги биринчи қоидадир. Тил бирлигини ўрганишга киришар экан, ўқувчи унинг шаклини (товуш томонини оғзаки нутқда аниқ равшан эшитиш ёки график тили сонини ёзма матндан кўриб уқий олиш), маънони (предмет, ходиса, ҳаракат билан фикран боғлаш) ва қўлланилиши (бошқа бирликлар билан қўшилиши, қандай ҳолатда ишлатилиши) билан танишади. Шакл, маъно ва қўлланиш ҳар бир лексик ёки грамматик бирликда ўрганиладиган уч томондир. Улар билан танишиш ўқув бирлигини ўзлаштиришнинг бошланиши демакдир.

Ушбу бирлик хотирада сакланишнинг асосий шартларидан бири уни эшитиш ва кўриш сезгилари ёрдамида идрок қилишдир. Шу пайтда тил бирлиги машқ қилиш босқичидан ўтади.

Машқ қилиш йўли билан ўрганилаётган тил ходисалари мустаҳкамланади, уларга

оид динамик стереотип шаклланади. Ушбу динамик стереотип нутқ жараёнида операция мақомида ишга тушади. Машқ қилишда машқлар миқдори ва сифатига, яъни нечта ва қандай машқ бажариш масаласига алоҳида эътибор берилади.

Машқ қилиш чоғида ўқувчи ўзлаштираётган кўникма муаллим назорати остида бўлади. Назорат қилишнинг энг тежалиш усули тест ўтказишдир.

Қўллаш даврида ахборот алмашиш (яъни малака ҳосил қилиш) машқлари бажарилади. Ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма фикр алмашишлари жараёнида қўллаш методи қўл келади. Олдин ўрганилган материал энди ахборот етказишлар олиш мақсадига бўйсундирилади.

Методлар фаолият кўрсаткичи, ўз навбатида методик ҳаракатлар орқали амалиётда ишлатилади. Масалан: лексиканинг маъносини таржимасиз очиш усули, матндан ахборот олиш усули, грамматик бирликни лексик ўргатиш усули, талаффузни тақлид йўли билан ўргатиш ва хоказо. Аниқ усуллар мажмуаси жараён методини ташкил этади. Методик усул ўқув материални ўргатиш - ўрганишда яққол кўриниб турадиган ҳаракатни билдиради.

Методик адабиётларда методларни "намойиш этиш, тушунтириш ва машқ" номлари билан бериш ёки методлар миқдорини еттигагача холлари учрайди. Қандай номлар ёки улар нечта бўлишидан қатъий назар методлар таништириш, кўникма ҳосил қилиш ва малака беришга йўналтирилган.

П Е Д А Г О Г И К Т Е Х Н О Л О Г И Я

Педагогик технолоия - таълим бериш ва ўзлаштириш усулларини яратиш, қўллаш, уларни ягона тизимга келтириш йўли билан инсон салоҳияти ва техник воситаларнинг барча имкониятларидан муофик фойдаланиб, билимлар ўзлаштиришнинг энг маъқул жараёндир.

Ю Н Е С К О таърифи.

The Theme: BACKGROUND TO TEACHING ENGLISH

The plan:

1. VIEWS OF LANGUAGE

A) The Grammatical View

B) The Functional View

2. VIEWS OF LANGUAGE AND TEACHING METHODS

3. WHY WE LABEL LANGUAGE

4. LOOKING AT COURSE BOOKS

Supported phrases:

Learning English, learning process, the challenges of a large class, secondary school, university courses, grammar translation, direct methods, communicative language teaching.

BACKGROUND TO TEACHING ENGLISH

In this chapter we look at different views about language and how people learn, and how these influence the teaching methods and the teaching materials that we use in the classroom. At the end of the chapter, we will show you how to analyse your course so you can plan to use a variety of teaching methods and activities.

VIEWS OF LANGUAGE

For a long time, there has been a lot of discussion about how languages are used and learnt. Until the middle of the twentieth century, many people believed that, in order to speak or write the best kind of English, you had to use complete sentences which were grammatically correct. People learning English wanted to learn to write and speak this 'Standard English'. They also wanted to

sound like native speakers of English from the Home counties. Two things have happened to change these ideas.

First, English has become an international language and it is used as the main language or one of the main languages in countries like America, Australia, India, Malaysia, Nigeria, Pakistan, Philippines, Singapore, South Africa, Zambia and Zimbabwe.

In these countries, different varieties of English have developed. People may pronounce English differently and they may use a different sentence structure from Standard English. Similar words may have completely different meanings or they may not exist in Standard English. For example, in Ghana, people use the word 'trek' to mean 'walk': 'I trekked to the shop on the corner.' 'Trek' also exists in Standard English, but it has a much more specific meaning than 'walk'¹ (it means to migrate or to make a long and difficult journey on foot, carrying equipment and camping at night). But people speaking local varieties of English have no problems communicating with other people who speak the same variety. However, these different or local varieties of English can sometimes be a problem for teachers. Your students may be fluent in the local variety of English, but in order to understand their textbooks or pass their exams they may have to learn British English or American English. (This book is written in British English, people need a common language in order to communicate with each other — for business, travel and social reasons. So, some linguists began to think more about how people actually use and learn to use language for communication in real everyday life.

These changes mean that we now analyse language in several different ways. Let's look at the most notable of these views of language: the Grammatical View (sometimes called the Structural View) and the Functional View. Figure 3.1 gives you more information about some of the different areas of these two views.

How words change according to rules

Grammatical (Structural)

Who are we communicating with?

How words make sentences

How sentences fit together

What are we using language for?

What feelings do we want to show?

The Grammatical View

The Grammatical View is based on the idea that language consists of words (vocabulary) and grammar. Words change according to certain rules, and grammar puts the words into the correct order by following

certain rules. When students know the words and understand the rules of grammar, then the meaning of the Language becomes clear. Then, students can create an endless variety of sentences and it is possible to translate from one language to another easily. In order to study grammar, students need to know the labels which describe different kinds of words (parts of speech) and their place in a sentence (grammatical function). Have a look at the sentence following;

Proper	Verb	Pronoun	Indefinite	Adjective	Noun	PARTS OF
noun			Article			SPEECH
T	t	t	T	t	t	
Maria	gave	him	A	beautiful	present	
4			L			
<hr/> V						
Subject	Verb	Indirect		Direct		GRAMMATICAL

object

object

FUNCTION

The Functional View

The Functional View is based on analyzing how people use language. It categorizes language depending upon the context of the communication, according to what we are using language to do. This is called its function.

Here are some examples of language functions:

I asking for information;

- agreeing with someone;

- inviting someone to do something;

- making suggestions;

K giving instructions;

- talking about the future;

- giving advice;

- apologizing.

VIEWS OF LANGUAGE AND TEACHING METHODS

It is not difficult to see how these views of language have influenced our teaching methods. There is a very close link between the Grammatical View of describing language and the Grammar Translation method of teaching it. Teachers who teach using this method need to have a wide knowledge of vocabulary, a good knowledge of sentence structure and of how texts are formed. Teachers need to know how to describe all this to students in their first or main language. Teachers and students use translation to understand the meaning of a text, so lessons focus mainly upon reading texts and writing down the translation.

The Functional View of language looks at how people use language to communicate. The meaning of the language is usually clear because of the context in which the language is used. You can see how the Direct Methods, with the emphasis on memorizing phrases and dialogues, and Communicative Language Teaching, with the emphasis on communication, are related to this view of language.

Many teachers use a combination of all three methods (as we shall see in Chapters 4 and 5). We have written this book to support you in using a variety of these methods and activities in your classroom,

WHY WE LABEL LANGUAGE

Why is it useful for teachers to know about these different ways of analyzing and labeling language? We have seen how the different views of language affect the teaching methods which teachers use in the classroom.

Most courses are constructed with a particular view of language in mind. For example, we might have a grammatical syllabus, where language is taught through a series of grammar learning points, or a course book in which the activities are strongly functional. Exams, too, are sometimes written with a particular view in mind.

It is not easy for teachers who have a functional course book to help students who need to pass an exam which tests their knowledge of grammar or ability to translate. Students can have a conversation in English, but they cannot identify and label parts of speech or grammatical functions.

In the same way, students may need to learn English so they can communicate in their everyday life, but their textbooks only teach about English grammar. So they can translate literature but they cannot ask the way to a bus stop. Teachers who know about these ways of analyzing language can make sure that they use a variety of teaching methods to meet their students' needs.

So now let's look at how we can analyze our syllabus or course books and how to deal with this kind of mismatch between needs and methods.

LOOKING AT COURSE BOOKS

First, you need to look at your course book to identify which view of language it reflects. Here are some examples of exercises and classroom activities from different course books. They show you how a view of language is reflected in a classroom activity. Try to identify the language views and teaching method for each (the answers follow).

Example 1

Write the comparative of these adverbs in each blank.

1. hard If she doesn't study

2. well He plays football _

_, she'll never pass the exam.

than his brother.

3. fast Amina runs

than Abbas.

4. quiet Kai Lian spoke

than Hai Bee.

(Answer: Structural View^T and Grammar Translation teaching method. You can see that students need to know the labels for grammar and parts of speech ('comparative', 'adverbs') and that there is no wider context to the language.)

Example 2

Students in Group A: You are customers at the market. Go from stall to stall and complain politely about the following goods that you bought:

1. A bag. The handle is loose.

2. A bicycle pump. The part which attaches it to the bike is missing.

3. A clock. It loses ten minutes a day.

Students in Group B: You sold these goods in the market. Be polite to each customer and try to be as helpful as possible.

(Answer: Functional View. You can see that students are given a real-life situation as the context for the language. The function of the language in this activity is to communicate a complaint.)

You can try two strategies:

1. You can add activities that are not in your course book.

2. You can adapt activities that are already there.

You can use the activities and ideas in this book to help you. For example, the activities in Chapters 6 and 7 use vocabulary and grammar (to meet your students' need to learn this) but they also add variety to make your students more active and motivated. This will help them to learn better. The activities in this book will also give you ideas for adapting the activities in your course book. As you gain confidence, you can develop your own ideas.

In the next two chapters, we will look at how to organize lessons which include a variety of activities.

**Classroom
Task**

Action

Look at one of the books you use in class.

Does it focus on a grammatical or functional view of language or a mixture of these? (Use the examples earlier in this chapter as a reminder of how to do this.)

In your Teacher's Diary, write down the real needs of your students.

Do these match the view of language in the books you use in class?

А Д А Б И Ё Т Л А Р

1. Ж.Жалолов, Хорижий ўқитиш методикаси
"Ўқитувчи", Тошкент 1996 йил
2. Хошимов У.Х. Инглиз тили ўқитиш методикаси.
"Ўқитувчи", Тошкент 1995 йил
3. Rogova G.V. Methods of Teaching English.
Moscow 1975.
6. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни ва "Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури"
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги 321-сонли қарори
8. Халқ таълими вазирлиги хайъат мажлисининг "Педагогларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга қўйилган давлат талабларининг бажарилиши аҳволи ва истиқболи ҳақида"ги 2004 йил 10 октябрдаги 12/1-сонли қарори
9. А. Авлоний номидаги РХТХМОМИнинг 2004 йил 3 августдаги илмий кенгаши тавсиялари
10. Ўзбекистон Республикаси ХТВнинг 2002 йил 26 апрелдаги 70-сонли ҳамда 2005 йил 23 февралдаги 2/1-ХБ-сонли буйруқлари
11. Ўзбекистон Республикаси ХТВнинг 2005 йил 10 ноябрдаги 35-сонли хайъат қарори
12. А. Авлоний номидаги РХТХМОМИнинг тақвимий-мавзуий режа ва ўқув дастурлари бўйича ахборотноманинг махсус сонлари. (1-4 қисмлари)
13. А. Авлоний номидаги РХТХМОМИнинг 2005 йил 30 декабрдаги 01/9 326-сонли хати ва тавсияномаси.

THE LIST OF USED LITERATURE:

The Agricultural Science Teachers' Handbook, Peter Taylor, 148 pp, 160 illustrations, VSO Books, ISBN 0 9509050 7 0. *A Handbook for*

Teaching Sports, National Coaching Foundation,
VSO/Heinemann, 160 pp, ISBN 0 435 92317 X. *Introductory*

Use Visual Aids, Nicola Harford, Nicola Baird,

VSO/Heinemann, 128 pp, ISBN 0 435 92317 X. *Introductory*

Technology: A Resource Book, Adrian Owena, VSO/ITP, 142 pp,
ISBN 1 85339 064 X. *The Maths Teachers' Handbook*, Jane Portman
Jeremy Richardson, VSO/

Heinemann, 108 pp, ISBN 0 435 92318 8/ *Participatory Forestry-
The Process of Change in India and Nepal*, Mary

Hobley, 338 pp) VSO/ODI, ISBN 0 85003 204 0. *The Science
Teachers' Handbook*, Andy Byers, Ann Childs, Chirs Laine, VSO/

Heinemann, 144 p, ISBN 0 435 92302 1. *Setting Up and Running a
School Library*, Nicola Baird, VSO/Heinemann,
144 pp, ISBN 0 435 2304 8 4.

Books for development workers

Adult Literacy: A Handbook for Development Workers, Paul Fordam,

Deryn

Holland, Julet Millican, VSO/Oxfam Publications, 192 pp, .ISBN

0855983159. *Care and Safe Use of Hospital Equipment*, Muriel

Skeet, David Fear, VSO

Books, 188 pp, ISBN 0 9509050 5 4. *Culture, Cash and Housing*,

Andy Bevan, Maurice Mitchell, VSO/ITP,

128 pp, ISBN 1 853391530

Мамлакатимизда “Таълим тўғрисида”ги Қонун ҳамда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг қабул қилинганлигига ҳам анча йиллар бўлди. Бу орада мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини ислоҳ этиш, уларни бир-биридан ажратмаган ҳолда бир муносибликда олиб бориш, ёш авлоднинг нафақат интеллектуал ривожланишини, балки жамият учун ҳар томонлама фойдали, юксак ахлоқли ва рақобатбардош кадр этиб тарбиялашга оид жуда кўп дастурлар, методик ишланмаларга киши диққатини ўзининг янгилиги, ижобий ва муҳимлиги билан банд этиб, таълим ислохотининг мазмун моҳияти такомиллашиб бормоқда.

Маълумки, кадрлар тайёрлаш миллий дастурида энг биринчи навбатда шахс камолига урғу берилган. Шахс тарбияси, айниқса, ўқитувчи ва ўқувчи орасида илк инсоний муносабат, “Устоз шўогирдлик” анъаналари келажагимиз тарихидаги кўпгина мактаблардан маълум. Бугунги педагогик жараён мазкур масалага кенгрок қараш, инсонпарварлик, бағрикенгликни такозо этмоқда.

Вазирлар Маҳкамасининг 2005-2009 йилларда умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар нашр этиш дастури тўғрисидаги қарорининг ҳаётга тадбиқ қилиниши юзасидан муайян ишлар амалга оширилмоқда. Такмиллаштирилган Давлат таълим Стандартлари ва модернизация қилинган ўқув дастурлар асосида дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмаларни яратиш, нашрга тайёрлаш, чоп этиш ва мактабларни улар билан таъминлашнинг ягона комплекс тизими яратилди.

Шунингдек, кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга эътибор ҳам ортган. ХТПХҚТМОИ учун янги Устав ва янги Давлат талабларининг қабул қилиниши фикримиз дилидир.

***МАВЗУ: УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ХОРИЖИЙ
(ИНГЛИЗ)ТИЛИДАН ЯНГИ ТАХРИРДАГИ ДАВЛАТ ТАЪЛИМ
СТАНДАРТЛАРИ, ЎҚУВ ДАСТУРИ ВА МАВЗУИЙ РЕЖАЛАШТИРИШ.
ХОРИЖ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ АСОСИЙ БОСҚИЧЛАРИ.***

РЕЖА

- 1. ХОРИЖ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ БОШАНҒИЧ БОСҚИЧИ**
- 2. ХОРИЖ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ ЎРТАНЧИ БОСҚИЧИ**
- 3. ХОРИЖ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ ЮҚОРИ БОСҚИЧИ**
- 4. ДАВЛАТ ТАЪЛИМ СТАНДАРТЛАРИГА КЎРА ЎҚУВ ДАСТУРИ ТУЗИШ
ВА МАВЗУИЙ РЕЖАЛАШТИРИШ**

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР

Нутқий кўникмалар, нутқ фаолияти, нутқий механизм, нутқий ҳаракат, психо-физиологик хусусият, психологик ва педагогик, гипотеза, нутқий мулоқот, артикуляция, нутқий машқлар.

МАВЗУ: ХОРИЖ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ БОШЛАНҒИЧ БОСҚИЧИ

РЕЖА

- 1. Нутқни ҳосил бўлиши хусусидаги концепсияларнинг қисқача шарҳи.**
- 2. Бошланғич босқичнинг ўзига хос хусусиятлари.**
- 3. Бошланғич босқичда оғзаки нутққа ўқитиш:**
  - а) монологик нутқ**
  - б) диалогик нутқ**

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР

Нутқий кўникмалар, нутқ фаолияти, нутқий механизм, нутқий ҳаракат, психо-физиологик хусусият, психологик ва педагогик, гипотеза, нутқий мулоқот, артикуляция, нутқий машқлар.

Машғулотнинг мақсади

Таълимий мақсад: Тингловчиларни нутқ фаолиятини ўстириш бўйича билимларини ривожлантириш

Тарбиявий мақсад: Тингловчиларни тилни чуқурроқ ўрганишига бўлган қизиқтиришни янада орттириш

Ривожлантирувчи мақсад: Мавзу бўйича ўқитувчилар орасида тажриба алмашиш, методик савиясини ошириш, истикбол режаларини ишлаб чиқиш.қ

Амалий мақсад: Дарсда инглиз тили ўқитиш ва ўрганиш муҳитини яратиш, маърузачи ва ўқитувчилар орасидаги интерфаолликка эришиш.

Машғулотнинг жихози: тингловчилар учун услубий қўлланма, методик ишланма ва турли қоғозлар, маркер, скоч каби жихозлар

МАШҒУЛОТНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

1. Уюштириш (музёра)	5 дақиқа
2. Маънавий қисм	5 дақиқа
3. Мавзу бўйича сухбат (Ақлий хужум ва кластер тузиш)	40 дақиқа
4. Мавзунини мутахкамлаш (Гуруҳлар ишини ташкил қилиш)	15 дақиқа
5. Ўз-ўзини одилона баҳолаш (хулоса)	10 дақиқа
6. Мавзу юзасидан тавсиялар бериш. (Яқунлаш)	10 дақиқа

Мустахкамлаш учун саволлар:

1. Инсон нутқини шаклланиши хусусидаги қандай концепсияларни биласиз?
2. Хорижий ўқитишда босқичлар муаммоси ҳақида қандай фикрдасиз?
3. Бошланғич босқичда нутқнинг қайси турига кўпроқ эътибор берилади?
4. Тил машқлари билан нутқ машқлари қандай фарқланади?
5. Монологик нутқ қандай нутқ? Унинг қандай кўринишларини биласиз?
6. Диалогик нутқнинг психологик хусусиятларини изохлаб беринг?
7. Диалогик бирликларни санаб беринг?

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда инглиз тилидаги оғзаки нутқий кўникмаларни шакллантириш ва ўстириш хусусида сўз юритилганда, энг аввало нутқ фаолияти, инсон нутқининг хосил бўлиши ва ўқувчиларда нутқни шаклланиш масалаларига бир оз тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. Тилнинг энг асосий вазифаси кишилар ўртасида мулоқот қилиш воситаси бўлишидир. Инсон бутун ҳаёти давомида нутқини ўстириб боради. Психологик ва методик адабиётларда инсон нутқининг шаклланиши ва ривожланиши хусусида бир қатор концепсиялар ва кўплаб илмий мақолалар мавжуд. Бу масала, айниқса, П.Я.Гальперин, Жинкин Н.И, Леонтьев А.А, Зимняя И.А ва бошқа таникли олимларнинг асарларида кенг ёритилган.

Буларнинг ичидан А.А.Леонтьев ва И.А.Зимняя асарларини кўрсатиб ўтиш ўринлидир. Чунки уларнинг асарларида нутқ хосил бўлиш босқичлари илмий нуқтаи назардан таҳлил қилиниши билан бирга улар хориж тили ўқитиш методикаси билан боғлаб берилган ва хориж тили ўқитиш услуби учун асос бўлиб хизмат қилади.

(Ушбу концепсиялар изохлаб берилади).

Нутқ хосил бўлиш босқичлари ва нутқ фаолияти турларининг таҳлили ушбу курс ишининг вазифасига кирмаганлиги учун ҳам биз кўпроқ кичик ёшдаги болаларда нутқ хосил бўлиши ва улар нутқига қўйилган талабларни кўпроқ ёритишни маъқул топдик.

Инсонда болалик чоғиданок нутқ сўзлашга, яъни идрок этишга эҳтиёж сезилади. Ўз фикрини ифодалаш эҳтиёжи бола ўсиб бориши билан кенгайиб боради ва у тобора кўпроқ, мураккаброқ тил бирикмаларини ўз нутқида қўллаб бошлайди. Демак, боланинг тилни билиши нутқий фаолият асосида кечади. Шунинг учун ҳам кичик ёшдаги болаларда хорижий тилдаги нутқий кўникмаларни шакллантириш ва ўстириш ҳам нутқий асосда кўрилмоғи керак. Албатта, она тилини эгаллаш ва хориж тилини эгаллаш ўртасида анчагина ўзига хослик ва фарқли томонлари бор. Масалан, хорижий

тилни ўрганишни бошлаган кичик ёшдаги ўқувчиларда она тили механизми шаклланиган бўлади ва улар она тилида ўз фикрини эркин ифода қила оладилар. Шунинг учун ҳам мактабда она тили нутқий кўникмаларини кенгайтириб, ўстириб боришга кўпроқ эътибор берилади. Хориж тилини ўқитишда эса аввалам бор нутқий кўникмаларни шакллантириш асосида нутқий механизмни ҳам шакллантириш (бу ерда сўз хориж тили нутқий механизмини шакллантириш ҳақида кетаяпти) ва нутқий кўникмаларни ўстириш юзасидан яъни шунга йўналтирилган иш олиб бориш талаб этилади. Бироқ икки тил учун ҳам хос бўлган нарса мулоқот учун эҳтиёж зарурлигидир. Маълумки, нутқий мулоқот айрим белгилар, сўзлар, сўз бирикмалари ва нутқий конструкциялар асосида амалга оширилади, булар эса турли тилларда турличадир. Шунинг учун ҳам нутқнинг ривожланишида тил мухитининг роли жуда каттадир. Болалар нутқий мулоқот жараёнида оғзаки нутқни эгаллаш билан бир қаторда билим савиясини ҳам кенгайтириб борадилар. Бошқача қилиб айтганда уларнинг дунё қарашини нутқий мулоқот жараёнида ўсиб боради. Бу эса ўқувчиларда нутқий кўникмаларни ўстиришда юқорида таъкидлангандек эҳтиёж ва тил мухитининг зарурлиги билан бир қаторда улардаги дунё қарашини ўстиришни тақозо этувчи аниқ тил материали бўлиши кераклигини ҳам кўрсатади. Демак, хориж тилидаги оғзаки нутқни ўстиришда ҳам ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари, қизиқишлари дунё қарашларини кенгайтириш зарурияти ва улар тарбиясига қўйилган талаблардан келиб чиққан ҳолда тил бирикларини ва тематикани танлаш керак бўлади.

Ўқувчиларнинг оғзаки нутқини ўстиришдаги яна бир муҳим омил - бу нутқий кўникмалар ҳосил қилишдир. Маълумки, нутқий кўникмалар нутқий ҳаракатни кўп марта такрорлаш натижасида ҳосил қилинади. Бунинг учун эса маълум нутқий муҳит яратиш ва ўрганилаётган сўз ва ибораларни гаплар ёрдамида кўп марта такрорлаш лозим.

Нутқий фаолият жуда ҳам кенг қиррали фаолиятдир. Унинг шаклланиши ва ўсишида уч нарсага эътибор бермоқ керак:

1. Сўзлар устида ишлаш;
2. Сўз бирикмалари ёки иборалар устида ишлаш;
3. Боғлиқ нутқ устида ишлаш.

Методик адабиётларда ўрта мактабда хориж тили ўқитиш учун босқичга бўлиниши кўрсатилган. Бу 5-10-синфларни ўз ичига олган уч босқичдан иборатдир. Лекин сўнги йилларда мактаб ўқитиш тизимида ўқитиш ўн бир йилликка айлантирилганлиги ва хориж тилларни ўрганиш иккинчи ва учинчи синфлардан, хатто боғчадан ҳам бошланаётганлиги аввалдан мавжуд бўлган ўқув босқичларига ўзгартириш зарурлигини кўрсатмоқда. Чунки 2-3-4- синф ўқувчилари билан 5-6- синф ўқувчиларининг дунё қарашини, психо-физиологик хусусиятлари ўртасида анчагина фарқ мавжуд. Бу эса шу айтилганларни ҳисобга олган ҳолда дарсни ташкил қилиш кераклигини кўрсатади. Умуман олганда ҳар бир босқичнинг ўзига хос ва уларни бошқа босқичлардан фарқли томонлари ўқув материални танлашда ва дарсни ташкил қилишда ҳисобга олинмоғи керак. Шу боисдан олиб қараганда ҳозирда методик адабиётларда мавжуд бўлган, яъни берилган ўрта мактабда хориж тили ўқитишнинг уч босқичига 1-2-3-4- синфларни ўз ичига олган босқич қўшилади ва ўрта мактабда ўқитишни тўрт босқичдан иборат деб талқин қилиш мумкин. Аммо бу психологик ва педагогик нуқтаи назардан яхшилаб ўрганишни ва экспериментал йўл билан синаб кўришни тақозо этадиган мураккаб иш ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам ушбу қарашни ҳозирча гипотеза ҳолида қолдириб, ҳозирда методик адабиётларда берилган уч босқичдан келиб чиққан ҳолда шу босқичнинг бошланғич (5-6- синфларида) босқичида оғзаки нутқни ўстириш масалаларини еритишга ҳаракат қиламиз.

БОШЛАНҒИЧ БОСҚИЧНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.

Маълумки, биринчи босқичда инглиз тили ўрганишнинг асоси "пойдевори" яратилади. Мактабда бу босқичлар ўртасидаги фарқ аниқ ажратилмаган ва шунинг учун ҳам ўқитиш жараёнида бир босқичдан иккинчи босқичга ўтиш аста-сёкин бир маъромда олиб борилади. Шунинг учун ҳам босқичлар ўртасидаги чегара шартли равишда ўқув йилининг охири деб олинади. Аслини олганда айрим бир босқичнинг ўзига хос томонлари иккинчи босқичга ўтилганда ҳам маълум бир пайтгача давом этиши мумкин.

Биринчи босқич хориж тили ўргатишнинг ва ўқитишнинг бошланғич босқичи бўлганлиги туфайли ҳам унда оғзаки нутққа ва ўқиш техникасини ўстиришга катта эътибор берилади. Ушбу босқичда талаффузга ўргатиш хориж тили нутқий механизмнинг айрим элементи бўлмиш хориж тили нутқининг идрок этиш ва оғзаки нутқий мулоқотнинг энг содда ва оддий савол - жавобдан иборат нутқий бирикмалардан фойдаланишга ўргатиш катта аҳамиятга эга. Биринчи ўқув йилида айниқса инглиз тили талаффузига ўргатишга алоҳида эътибор берилмоғи керак, чунки бу даврда талаффуз кўникмалари шакллантирилади ва кейинги босқичларида эса у кенгайтирилиб, ривожлантириб борилади. Агар ўқувчиларда бошланғич босқичда инглиз тили товушларининг аниқ талаффузига, артикўляциясига эришилса, кейинги босқичларда ушбу масаласини хал этиш анча мушкул бўлади.

Нутқ товушларининг коррекцияси махсус машқларни ва иш усулини талаб қилганлиги учун ҳам бу ишга юқори босқичда куйи босқичдагига нисбатан кўпроқ вақт сарф қилишга тўғри келади.

Биринчи босқичдаги энг асосий вазифа танлаб олинган лексик материални маълум грамматик структуралар асосида нутқда қўллашни ўрганишдир. Бу эса нутқ хосил қилиш механизмнинг шаклланишига ёрдам беради. Ушбу ўрганилаётган грамматик структураларни юқори даражадаги автоматлашувига эришмоқ талаб этилади. Биринчи йили хориж тили ўргатишнинг ўзига хос томони бўлмиш лексик ва грамматик жихатдан чегараланганлиги ўқув жараёнини маълум тематик асосида ташкил қилишга тускинлик қилади. Шундай қилиб бошланғич босқичда ўқитишнинг кейинги босқичларида ўрганилиши керак бўлган тематика асосида ташкил қилиш учун шароит яратиб беради.

Агар бошланғич босқичда хориж тили ўқитишни нутқ фаолияти турлари бўйича кўриб чиқадиган бўлсак, ўқишга ўргатишда куйидаги вазифаларни бажариш зарур:

- а) ўқиш механизмини хосил қилиш;
- в) оғзаки ўқиш техникасини ўстириш;
- с) уқиганни тушунишга ўргатиш.

Бу жараённи ўзига хослиги шундаки, бу иш аввал тула ўрганилган лексик-грамматик, грамматик материал асосида текстларни овоз чиқариб ўқиш орқали амалга оширади.

Бошланғич босқичга ёзма нутқни ўстириш инглиз тили хуснихати оғзаки нутқда ўзлаштирилган сўзларни езишни ўрганиш билан характерланади. Хориж тили ўқитишнинг оғзаки илгарилаб кетиш тамойилига (принципига) кўра тил материални ўрганиш оғзаки нутқда ва ўқишда бир вақтда олиб борилмайди. Бу босқичда тил материални ўрганиш куйидаги схема асосида олиб борилади:

тинглаб тушуниш - гапириш - ўқиш - езиш.

Бундан кўришиб турибдики, бошланғич босқичда нутқ фаолияти тўртинчи оғзаки нутқий характерга эга турларига кўпроқ эътибор берилади. Хориж тили ўқитишнинг бошланғич босқичда "оғзаки кириш қисм" деган атама тез-тез учраб туради. Методик адабиётларда (масалан Пальмер асарларида ва Дексон серияси асосида чиқарилган дарсликларда) бу қисм, яъни оғзаки илгарилаб кетилган 1 - 1,5 ажратилади. Айрим методистлар эса бу давр 2 - 3 соатни ўз ичига олса кифоя, колган даврлар ўқитиш

жараёни комплекс холда олиб борилиши маъқул деб айтилади. Оғзаки илгарилаб кетиш даврида иш оғзаки асосга кўрилгани учун ҳам уни кўпроқ еритиб утилгани мақсадга мувофиқдир. Бу даврдаги иш, асосан қуйидагилардан иборат:

1. Ўқувчиларда тўғри инглизча талаффуз кўникмаларини ўстириб ва ўрганилаётган тил материални ўз ичига олган грамматик структураларни интонацион жихатдан тўғри тўзилишига эришиш.

2. Грамматик структураларни тинглаб тушуниш ва гапириш жараёнида ўрганиш, уларни бошланғич босқичда ўрганиш учун танлаб олинган лексик материал билан тўлдириш ҳамда савол - жавоб характерида эга бўлган машқлар ёрдамида тўғри талаффуз қилишга ва оғзаки нутқда қўллашга ўргатиш.

3. Лексик бирликлардан грамматик структураларни ўрганишда унинг айрим қисмларининг урнини алмаштириб турли гаплар тўзиш ва урни алмаштирувчи машқлар ёрдамида нутқ фаолиятининг бошқа турларини ўрганиш учун замин тайерловчи восита сифатида фойдаланиш.

4. Инглиз тили алфавитидаги кириш курсига инглиз тили ҳарфларини, ҳарф бирликларини езилиши ва уқилишини ўрганиш.

Ҳарчи оғзаки нутқ кириш курсига инглиз тили ҳарфларини, ҳарф бирикмаларини ва айрим сўз ва гапларни езиш киритилса ҳам бу оғзаки илгарилаб кетиши тамойилига зид бўлмайди, чунки бу даврда ўқувчиларда қилинадиган ёзув ва ўқиш кўникмалари нутқ фаолиятининг шу турларини эгаллаш учун тайергарлик вазифасини бажаради холос.

Бошланғич босқичда ўқишнинг асосан овоз чиқариб ўқиш турига кенг ўрин ажратилган. Ўқиш учун ажратилган текстлар ҳам энг содда ва оддийдан аста-сёкин мураккаблашиб борди. Лекин шуни айтиш керакки, бошланғич босқичлардаги иш фаолияти асосан оғзаки нутқий кўникмаларни ривожлантиришга йўналтирилган бўлишига қарамай инглиз тилида оғзаки нутқни ўстириш масаласини хал кила олмайди. У хақиқий оғзаки нутқ устида ишлаш учун фақат тайергарлик босқичини ўтайди.

Ушбу босқичда оғзаки нутқ устида ишлашнинг асосий огирлиги ўқувчиларнинг алоҳида гаплар эмас, балки боғлиқ гаплар ҳам тўзишларига имкон берувчи маълум лексик бирликларни эгаллаб олган даврига тўғри келади.

Бундан ташқари ўқувчилар бошланғич босқичда The Present in definite Tense, The Past in definite Tense., The Future

Tense in definite Tense каби феъл замонларини яхши билишлари ва феъл шаклларида ушбу замонларда эркин фойдалана оладиган бўлишлари талаб этилади. Ўқувчилар отларни бирликда ва кўпликда ишлатилишини, ҳозиргина ноаниқ замонда келган феълнинг III шахс бирликдаги шаклига "s" ёки "es" кушимчаларини қўшилишини, гапларнинг сурок, инкор ва буйрук шакллари ҳам бошланғич босқичда ўқиш даврида эгаллайдилар. Агар ўқувчилар оддий саволларга жавоб бера олмасалар ва улар фақат бир хил грамматик конструкция ёрдамидагина гаплар тўзсалар биз уларнинг бу нутқини хақиқий инглиз тили нутқи деб қабул қилмаслигимиз керак. Бундан ташқари оддий сурокларга жавоб бериш ҳам инглиз тилида нутқни эгаллаш деган нарсани билдирмайди. Шунда характердаги машқларни ҳам оғзаки нутқни ўстирувчи машқларни ҳам оғзаки нутқни ўстирувчи машқлар деб ҳисоблаш унчалик тўғри эмас. Улар оғзаки нутқни ўстирувчи машқлардан кўра кўпроқ тил материални ўрганишни ва ўргатишни олдига мақсад қилиб қуяди ва шунга хизмат қилади. Шундан келиб чиққан холда ушбу босқичда қўлланиладиган машқларни 2 гуруҳга бўлиш мумкин:

1. Тил машқлари;

2. Нутқ машқлари;

Бу атамалар методикада кенг қўлланилганлиги учун ҳам уларнинг ўзига хос хусусиятларини бир оз аниқроқ фарқлаб олишга тўғри келади.

Тил машқларига қуйидаги машқларни киритиш мумкин:

а) талаффузга ўргатувчи машқлар;

в) сўзларни ўрганишга қаратилган машқлар;

с) Грамматик структурани ўрганишга қаратилган машқлар;

Бу санаб утилган машқлар у ёки бу тил материални ўрганишга ва ўргатишга қаратилган бўлиб, улар мустақил фикр билдиришни ўргатишга йўналтирилмаган.

Масалан, турли сўзлардан гаплар тўзиш, диалогларни ед олиш, ўрин алмаштириш жадвали асосида гаплар тўзиш каби машқларни тил машқлари қаторига кушишнинг сабаби шуки, ушбу машқлардаги асосий мақсад тил материални ўрганишдир. Бундай машқларни бажаришда ўқувчилар бутун диққат эътиборини ўзларини айтаётган гапларнинг ва бераётган ахборотнинг мазмунига эмас, балки тўзаетган гапларнинг шаклига, уларни грамматик жihatдан тўғри ёки нотўғри тўзилганлигига, сўзлардаги кушимчаларни ишлатилишига демак кўпроқ шаклга қаратадилар.

Нутқий машқлар эса тил машқларидан фарқлироқ ўқувчиларнинг ўз фикрларини ифодалашга ўргатишни мақсад қилиб қуяди. Бу машқларни бажаришда ўқувчилар гапларнинг тўзилишига эмас, уларнинг мазмунига кўпроқ эътибор беришлари талаб этилади, чунки тил бирликлари, уларнинг шакли ва даврига келиб автоматлашган, яъни кўп маротаба машқ қилганлиги туфайли ўқувчиларни фикрлашига тускинлик қилмайдиган даражага келтирилган бўлиши керак.

Шундай қилиб бошланғич босқичда хориж тили ўқитишнинг тахлили шуни кўрсатадики, ушбу босқичдаги асосий вазифа оғзаки нутқни ўстиришга қаратилганлигига қарамай маълум даражадаги ўқиш ва ёзув кўникмаларини ўстиришни ҳам ўз ичига олади.

Шу билан бирга бошланғич босқичда ўқув материални ўрганиш учун ўқув жараёнига киритиш қуйидаги кетма-кетликда бўлиши талаб этилади:

тинглаб тушуниш - гапириш - ўқиш - ёзув.

Шу босқичда хориж тилини ўрганаётган фаолиятига ва ўқувчилар томонидан инглиз тилини ўрганишда қуйидаги вазифага асосий диққат эътиборни қаратмоқ лозим.

1. Инглиз тили талаффузи устида ишлаш ва уни ўстириш ўқувчилар нутқини товуш ва интонацион тўзилишини ўз ичига олади. Бу даврда ўқувчиларнинг инглиз тилидаги талаффузига бўлган диққат эътибор сира ҳам сусаймаслиги керак.

Кўпинча ўқишга ўтишда оғзаки нутқда шакллантирилган товушлар артикўляциясининг бўзилиш холлари учрайди. Бунга йўл қуймаслик ва керак бўлганда кушимча оғзаки машқлар бажариш лозим.

2. Янги сўзларни ўрганиш аввал ўзлаштирилган грамматик конструкциялар асосида олиб борилади. Бу эса ушбу босқич учун танлаб олинган тил материали асосида нутқий механизмни шакллантиришга ёрдам беради. Бундай материал ўқувчилар томонидан энг оддий мулоқотни олиб боришга имкон яратади ва келгусида инглиз тилидаги нутқни тинглаб - тушунишга ва инглиз тилида гапиришга имкон беради.

3. Уқиганни тушуниб олиш ва ўқиш техникасини ўзлаштириш. Ўқиш техникасини ўстириш аввал оғзаки нутқда ўрганилган сўзлар асосида олиб борилади.

4. Ўқувчиларнинг оғзаки нутқда ўзлаштирилган сўзларнинг орфографиясини ўрганишни ёзма машқлар асосида олиб бориш ва ўрганилган лексик ва грамматик материални ёзув орқали мустахкамлаш.

Бошланғич босқичда тинглаб, тинглаб-тушуниш ва гапиришга ўргатиш грамматик структураларни нутқда қўллашни машқ қилиш жараёнида олиб борилади.

III Оғзаки нутқка ўргатиш.

Оғзаки нутқий мулоқотга ўргатиш, тинглаб тушуниш ва гапириш орқали амалга оширилади. Бу ерда гапирувчи ахборот бериш жараёнида нутқий мулоқотни амалга оширса, тингловчи эса уни тинглаш ва тушуниб олиш орқали нутқий мулоқотни амалга

оширади. Сухбат давомида гапирувчи билан тингловчининг роллари (ўрин) алмашиб туради, яъни улар навбат билан гоҳ тинглаб, гоҳ гапиришлари мумкин.

Оғзаки нутқий мулоқот бир томонга йўналтирилган бўлиши ҳам мумкин. Бунда биринчи шахс фақат гапиради, иккинчиси эса тинглайди. Бундай ҳолатдаги нутқни бир томонлама йўналтирилган нутқ, яъни "монологик" нутқ деб атаёмиз.

Гапирувчи ва тингловчининг урни алмашиб тўрғандаги нутқ шакли "диалогик" нутқ деб аталади.

Монологик нутқ

Айрим бир киши бераётган маълумот монолог дейилади. У маъруза усулида, радио орқали берилиши мумкин. Монологик нутқнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, қуйидагилардан иборат: 1. Монологик нутқ фақат бир томонга йўналтирилган бўлади.

2. Монологик нутқ контекстуалдир, қанча кўп айтилса, шунча кўп эса қолади.
3. Монологик нутқда гаплар тула грамматик структурада бўлади.
4. Монологик нутқда талаффузга катта эътибор берилади.

Монологик нутқнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- а) хикоя
- б) таърифлаш
- в) тасвирлаш
- с) муҳокама
- д) маъруза

Айрим методист олимлар Retell ҳам монологик нутқни бир тури деб ҳисоблашади. Чунки нутқда бир киши катнашади. Лекин бошқа гуруҳ олимлари Retell монологик нутқ эмас, чунки ўз фикрини ифодалаш кўникмаси мавжуд эмас, деб ҳисобланади.

Монологик нутқ тайерланган ёки тайерланмаган ҳолда учрайди. Биз бошланғич босқичда тайерланган монологик нутқдан фойдаланамиз. Тайерланмаган монологик нутқ юқори синфлар учун мулжалланган бўлиб, қуйидаги турлари мавжуд:

1. Мавзуни уйлаб топинг ва изохланг.
2. Ўрганилмаган матнлар билан боғлиқ бўлмаган расмларни тасвирлаш.
3. Аввал эшитилган ахборотга мувофиқ ситуация тўзиш.
4. Фактларни изохлаш.
5. Қисқача эълон қилиш.

Диалогик нутқ

Диалогик нутқ оғзаки нутқнинг бир тури бўлиб, икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг сухбати асосида қўрилади. Методист Шу-бин хориж тили ўқитишни бошлаганда дастлаб диалогик нутқ кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш керак дейди. Диалогик нутқни ўргатишимиздан олдин нутқий вазият ҳосил қилишимиз керак. Нутқий вазият икки хил бўлади: 1. табиий

2. таълимий

Диалогик нутқнинг психологик хусусиятлари:

1. Бирдан ортиқ киши иштирок этади.
2. Ҳамма вақт сухбатдошининг саволига тайер туриш талаб этилади.
3. Маълум шахсга қаратилган бўлади.
4. Нутқий вазият катта роль уйнайди.
5. Диалогик нутқ эмоционаллиги билан ажралиб туради.
6. Диалогик нутқ маълум мотивация, ташаббускорлик талаб этади.

Диалогик нутқнинг лингвистик хусусиятлари:

1. Савол - жавоб бирлиги.
2. Турли хил лукмаларнинг мавжудлиги.
3. Экстролингвистик факторлар мавжудлиги.
4. Қисқа ва тўликсиз гаплар мавжудлиги.
5. Стандарт ёки типологик жумлаларни кўп ишлатилиши.

Кенг тарқалган диалогик бирликлар қуйидагича:

1. Хабар бериш - хабар тўлдириш.
2. Хабар бериш - ўз фикрини ифодалаш.
3. Хабар бериш - қайта сураш.
4. Хабар бериш - илтимос.
5. Савол бериш - жавоб бериш.
6. Савол бериш - карши савол бериш.
7. Буйрук бериш - маъқўллаш.
8. Илтимос - хабар бериш.
9. Буйрук бериш - ўз фикрини ифодалаш.

МАВЗУ: ХОРИЖ ТИЛИГА ЎҚИТИШНИНГ ЎРТАНЧИ БОСҚИЧИ.

РЕЖА

1. Ўртанчи этапнинг ҳарактеристикаси.

(яъни ўзига хос хусусияти)

2. Ўртанчи этапда ўқув жараёнини ташкил этиш.

3. Дарсга кўйилган асосий талаблар.

4. Ўқувчиларнинг мустақил ишлашини ташкил этиш шакллари.

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР

Нутқий кўникмалар, нутқ фаолияти, нутқий механизм, нутқий ҳаракат, психофизиологик хусусият, психологик ва педагогик, гипотеза, нутқий мулоқот, артикуляция, нутқий машқлар.

Машғулотнинг мақсади

Таълимий мақсад: Тингловчиларни нутқ фаолиятини ўстириш бўйича билимларини ривожлантириш

Тарбиявий мақсад: Тингловчиларни тилни чуқурроқ ўрганишига бўлган қизиқтиришни янада орттириш

Ривожлантирувчи мақсад: Мавзу бўйича ўқитувчилар орасида тажриба алмашиш, методик савиясини ошириш, истиқбол режаларини ишлаб чиқиш.қ

Амалий мақсад: Дарсда инглиз тили ўқитиш ва ўрганиш муҳитини яратиш, маърузачи ва ўқитувчилар орасидаги интерфаолликка эришиш.

Машғулотнинг жихози: тингловчилар учун услубий қўлланма, методик ишланма ва турли қоғозлар, маркер, скоч каби жихозлар

МАШҒУЛОТНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

1. Уюштириш (музёра)	5 дақиқа
2. Маънавий қисм	5 дақиқа
3. Мавзу бўйича сухбат (Ақлий хужум ва кластер тузиш)	40 дақиқа
4. Мавзунини мутахкамлаш (Гуруҳлар ишини ташкил қилиш)	15 дақиқа
5. Ўз-ўзини одилана баҳолаш (хулоса)	10 дақиқа
6. Мавзу юзасидан тавсиялар бериш. (Яқунлаш)	10 дақиқа

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Инсон нутқини шаклланиши хусусидаги қандай концепсияларни биласиз?

2. Хорижий ўқитишда босқичлар муаммоси ҳақида қандай фикрдасиз?
3. Бошланғич босқичда нутқнинг қайси турига кўпроқ эътибор берилади?
4. Тил машқлари билан нутқ машқлари қандай фарқланади?
5. Монологик нутқ қандай нутқ? Унинг қандай кўринишларини биласиз?
6. Диалогик нутқнинг психологик хусусиятларини изохлаб беринг?
7. Диалогик бирликларни санаб беринг?

Маълумки ўртанчи этапга VI - VII синфлар киради. Бу этапнинг муҳим объектив факторлари бўлиб, VI - VII синфлар хориж тили ўқитишнинг мақсади, вазифалари, тил материалнинг хажми ҳисобланади. Булар оғзаки нутққа ва ўқишга ўргатишда ўқув процессини ташкил этишни ва ўқувчиларни мустақил ишлаш формаларини танлашни муҳим омилларидан биридир.

Ўртанчи босқичнинг ўзига хос психологик хусусиятларидан бири ўқувчиларнинг ёш хусусиятларидир. Бу ёшдаги ўқувчилар учун ўзини катталардек тутишга интилиш кучли. Булар энди ёш болалар эмас, буни ўзлари ҳам яхши ҳис этишади. Улар катталар билан бўлган муносабатларида ўзларига нисбатан катталардек муносабатда бўлишларини талаб қилади. Бу ёшдаги болалар кўпинча ўзларининг кучларига ортикча баҳо бериб юборишади. Ўзларининг фаолиятларида, хатти-ҳаракатларида катталардек тутиш, баъзи масалаларни ечишда мустақил бўлишга интилиш кучли. Айни ҳудди шу ёшдаги болаларда процессининг яъни бирор касбга бўлган қизиқиш ва мактабда ўрганиладиган ўқув предметларига нисбатан дифференциал муносабатда бўлиш шакллана боради. Улар ўқув предметларини "керакли" ва "кераксиз"ларга ажрата бошлайди. Қасосан кераксиз фанлар қаторига гуманитар фанларни қўшишади. Минг афсуски, шу фанлар қаторига улар хориж тили фанини ҳам киритишади.

Нима учун?

Бу ёшдаги болалар бир томондан ибратли, ўзларини истакларини, ўйлаганларини тезроқ амалга оширишга интилишар, иккинчи томондан, уларни ўз билимларини оширишга бўлган қизиқишлари сусаяди. Психологларнинг айтишича VI - VII синф тафаккурнинг маникий кетма-кетлиги, танқидий кўз билан қараш, мустақиллик каби формалари ривожланади.

Ўртанчи этапни ўзига хослиги хорижий ўқитишнинг мақсади, тил ўрганишнинг хусусиятлари ва тил материалнинг характери (ҳажми, мураккаблиги) билан белгиланади. Тил материали қасосан оғзаки нутқда ўрганилади. Яъни актив минимум ҳосил қилиш йўли билан.

Пассив минимум ҳақида тушунча.

Бу этапда V синфларда ҳосил қилинган кўникма ва малакалар ривожлантирилади, янги индивидуал нутқ тажрибаси билан бойитилади. Ўқитишнинг бу босқичида ўқувчилар нутқи мазмунли, информацияга бой, грамматик ва лексик нуқтаи назардан тўғри ҳамда коммуникацияни амалга ошириш учун (оширишга ундовчи) мотивга эга бўлиши керак. Бу босқичда ўқитишнинг роли ва жойи ўзгаради. Ўқиш амалий мақсаднинг бири бўлиши билан бирга коммуникациянинг мустақил кўриниши, ёзув матнлардан информация олиш воситаси сифатида ҳам муҳим роль ўйнайди. VI - VII синф ўқувчилари биз юқорида кўриб ўтган баъзи бир психологик хусусиятлари уларда мустақил ишлаш кўникмаларини ҳосил қилишга имкон беради. Мустақил иш формаларидан энг муҳими бу - уйда, индивидуал ёки қўшимча ўқишдир. Бундан ташқари лингофон хонасида ишлаш, ёки программалаштирилган дарслик билан ишлаш, ўқитувчининг баъзи бир топшириқларини бажариш (масалан: маъруза тайёрлаш, хабар

тайерлаш ва х.к.) шакллари ҳам бўлиши мумкин. Ўртанчи этапда ўқитишнинг турли усул ва приёмларини қўллашда ҳам ўзгариш бўлади.

Масалан: бошланғич этап (турли хил ҳаракатчан ўйинлар, топишмоқлар, нутқда айтилганни ҳаракат билан бажариш).

Ўрта этапда қасосий эътибор кўпроқ ҳажмдаги текстларни ўқиб тушунишда фикрлашни, нутқ фаолиятини, ташаббускорликни оширишга ёрдам берадиган метод, усул ва приёмларни қўллаш керак. Бу босқичда машқларни аввал уларни мақсадини тушунтирмасдан шаклда бажариш, хор билан тақлид қилиш. Машқларини бажариш яхши ёрдам бермаслиги мумкин. Ўртанчи этапдаги ўқувчиларнинг ўзига хос хусусиятларидан яна бири уларни оғзаки нутққа бўлган қизиқишларини пасайишидир. Уларни оғзаки коммуникацияни амалга ошириш учун доим қизиқтириб туриш керак. Уларни хориж тилида гапиришда ташаббус кўрсатмаганликларини сабабларидан бири уларни бу синфларда хориж тилида амалга ошириладиган оғзаки нутқни примитивлигидадир.

Дарс соатларида ўзгариш йўқ.

Лекин тил материалнинг ҳажми ва характеридаги ўзгаришлар.(фарқ).

Past Indefinite

Present Indefinite, Present Continious & Present Perfect Adjective (its degree)

Participle II

written, done

spoken, gone

Form

a) Texts about English

b) диалог

c) Texts for Synthetical Reading

1.Отларнинг кўплик категориясини ҳосил қилиш.

2.Матнни : а) муҳокама қилиш учун; б) айтиб бериш, таржимага;

3.The Possesive case of nouns.

4.Participle I,II The Past Perfect tense.

5.Texts abrivated from the books of End writers.

(David wants to find his aunt. (Oscar Wild)).

Ўрта босқичда дарсга қўйилган қасосий талаблар.

Ўқитишнинг оғзаки нутқ қасосига кўриши ёки ташкил қилиши.Бу этапни ўзига хос хусусиятларидан яна бири шундаки хориж тили ўқитиш якунловчи бўлиб ҳисобланади.

Масалан: 8 йил мактабларда.

Ўқиш (Reading) кўпроқ коммуникатив ҳарактер касб этади.Бу босқичда текст информация манъбаигина бўлиб қолмасдан, балки гапиришга ундовчи коммуникатив стимул ҳолдир.

Дарсни комплекс ташкил қилиш.

Лексик ва грамматик материал нутқ намуналари ёрдамида оғзаки нутқ бирламчилиги қасосида амалга оширилади. Лекин нутқ намуналари бу босқичда ўзларининг мураккаблиги билан ажралиб туради. У нафақат оддий гап намуналаригинигина ишга олмасдан, балки кўшма гап намуналарини, диалогларни ҳам ўз ичига олади.

Материални чуқурроқ ўрганиш, уларни тушунарли бўлиши учун баъзи тил бирликлари айрим ажратик ҳолда ҳам ўрганишга йўл қўйилади. Бу босқичда тил материални оғзаки нутқ ўрганишда тематик қасосда гуруҳларга ажратиш, ўқишда (Reading) эса боғлиқ матнлар қасосида ўқув процессини ташкил қилиш мақсадга мувофиқдир. Нутқ фаолиятининг кўринишларини бир-бирига ижобий таъсир этишидан унумли фойдаланиш керак. Маълумки V - VI синфда товуш-ҳарф муносабати шакллантирилади. Ўқувчиларда маълум бир даражада эшитиш-тушуниш аудировани,

ёзув, овоз чиқариб ва овоз чиқармай ўқиш кўникмалари таркиб топган бўлади. Шунинг учун ҳам бу босқичда нутқ фаолиятининг турларидан унумли фойдаланишга ҳаракат қилмоқ керак. Масалан: оғзаки нутқни ўқувга таъсири (таржимасиз).

ўқишни гапиришга таъсири.

ёзувни гапиришга таъсири ва х.к.

Шундайла ўқиш (Reading) ва ёзув, оғзаки нутқни ўстириш таянчи бўлиб хизмат қилади.

Тил материални ўрганишда онглиликнинг олиб бориши. V синф ўқувчиларида тақлид қилишга истак кучли. VI-VII синф ўқувчиларида эса онгли муносабатда бўлиш. Шунинг учун ҳам дарсни ташкил қилишга бўлган методик талаблар катъий бўлиши керак. Бунинг учун эса у қизиқарли, болалар имкониятига (тил ўрганиш имкониятига) мос бўлмоғи зарур. Тил материални ўрганишни ташкил қилиш онгли, мустақиллик қасосига кўрилмоғи керак, бу эса ўқувчиларнинг еш хусусиятларига мос келади.

Мустақил ишлаш формалари.

а) индивидуал яъни кучли ва кучсиз ўқувчиларни ҳисобга олиш;
б) фронтал индивидуал вазифа бериш (турли хил қийинчиликдаги текстларни ичида ўқиш (про себя silent reading) ТСО билан ишлаш; турли карточкалардан фойдаланиш);

ХОРИЖ ТИЛИ ЎРГАНИШНИНГ ЎРТАНЧИ БОСҚИЧНИНГ БАЪЗИ БИР ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ.

Маълумки хориж тилига ўқитишда ўқув жараёнини ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олинган ҳолда ташкил қилиш муваффақият гаровидир. Бу ерда энг муҳими ўқувчи олдида қўйилган вазифа уларнинг қобилиятларига яраша бўлиши керак, яъни у ўқувчига ҳаддан ортиқ қийинчилик туғдирмаслик керак. Психология курсида маълумки ўқувчилар (хориж тили ўрганишни ўртанчи босқичида) бу ёшда тез усадилар, натижада улар тез чарчайдиган, тез жахли чиқадиган, ўжар бўлиб қоладилар. Шунинг учун 5 синфларда тил ўрганишдаги актив фаолиятни унчалик активликни талаб қилмайдиган иш турлари билан алмашиб туриши мақсадга мувофиқ. Бу айниқса дарс охирида жуда зарур. 7-8 синф хориж тили дарси тил материалнинг ўрганишнинг тематик ва интенсивлиги билан ажралиб туради. Бу босқичда ўқувчилар серҳаракат бўлиб, ҳаракатсиз (бирор топшириксиз туриб қолишини ектирмайдилар. Шунинг учун 6-7 синфда хориж тили дарсини мавзусини асло сусайтирмаслиги керак. Баъзи илмий ишларда кўрсатилишича 8-синфга келиб ўқувчиларда хориж тили материални (турли мазмундаги) эслаб қолиш қобилияти ўсади. (сўзма-сўз эслаб қолиш эмас, балки мушоҳадавий хотира) Бироқ, билим олишга бўлган қизиқиши сўнади. Кўп ўқувчилар дарсда зеркиб ўтиришади ва активлик кўрсатмайдилар, вазифани бажаришга бефарқ қарайдилар. Бу ёшдаги ўқувчиларда ўзини-ўзи бошқаришдаги иродалилик хали етарли даражада шаклланмаса ва улардан ички норозилик, тез жахли чиқиш, қаршилиқ билдириш каби хусусиятлар кучли бўлиб, бу хориж тилига бўлган қизиқишни кескин камайишига олиб келади. Уларда ўз кучига ва ўз қобилиятларига бўлган ишонч сусаяди. Бу эса ўқув жараёнига таъсир кўрсатмасдан қолмайди, ўқишга бўлган қизиқишни пасайиш сабабларидан бири бу ўқувчиларнинг умумий активлиги ва серҳаракатлилигини ўқувчилик талабларига номутаносиблигидандир. Масалан: 5 синфда ишонувчанлик тил ўрганишга бўлган табиий истак баҳо норма ва катталарни айтганини бажариш ва х.к.

Агар биз 5 синф ўқувчилари билан 6-7 синф ўқувчиларини ёш хусусиятларини қиёслаб курсак у ҳолда шу маълум бўладиган 5 синф ўқувчилари учун муҳими ўқишдир. 6-7 синф ўқувчилари учун эса мулоқот яъни гапириш. Бу ёшдаги ўқувчиларда мустақиллиликка интилиш ўз-ўзини бошқариш каби масалалар кучли. Баъзан бир ўзини бутун синфга қарши қўйган бошқаларни олдида ўзини мустақиллигини кўрсатиш, катта ўқитувчининг айтганларини бажармай, бу билан бошқа болаларни олдида ўзини

кўркмаслигини кўрсатиш истаги кучли бўлади. Айни шу ёшда болаларда ўзини келажак ҳақида ўйлаб кўриш, бирор касбга қизиқиш шакллани боради. Юқорида баён қилинганларни барчаси хориж тилига ўқитишни ва ўқувчилар фаолиятини назорат қилишни қийинлаштиради. Буни олдини олиш учун махсус иш олиб бориши зарур. Яъни уларни мустақилликга интилиш истагини қондирилишга ғамхўрлик қилиш, уни тўғри йўлга солиш керак. Айниқса, 7-8 синф ўқувчиларида агрессивлик кучли. Уларга нисбатан қаттиқ қўллик қилиш, назоратни кучайтириш, улардаги агрессивликни кучайтириб юбориш натижада ўқувчи билан ўқитувчи ўртасида турли хил назоратларни келиб чиқишига сабаб бўлади. Шунинг учун Алказишвелин А.А. бундай вақтда талабчанликни бироз бўшаштириш, ўқув жараёнида кескинликни келтириб чиқарадиган элементлардан яъни мусобақалашини чиқариб ташлашни таклиф қилади. Бу ёшда энг муҳими ўз фаолиятига (ишда, ўйинда, ўқишда) муваффақиятга эришишдир. Шунинг учун ҳам хориж тили ўқитувчиси ўқувчилардаги хориж тили ўрганишга бўлган озгина ютуқни ҳам кўрсатиш лозим бўлса, мактаб кўйиш керак. Ўқувчини қилган хатоси учун бошқа ўртоқлари олдида уялтириш, уларда ўқитувчига нисбатан хурматсизликни агрессивликни қасос олиш каби истакларини келтириб чиқаради. 7-8 синф ўқувчилари фаолиятнинг қайси турида бўлмасин ўзини бошқаларга солиштириб кўришга ҳаракат қиладилар ва бунда устунликга эришишни хошлашади. Улардаги бу истак ўзларини турли қийинчиликларга бардош беришда, ўзларини иродалиликларини кўрсатишга уринишади ва кўрқинч устидан ғалаба қозонишга интилишларида намоён бўлади. Уларда "Ўзлигини" намоён қилиш истаги кучли.

Хориж тили ўқитишнинг ўртанчи босқичида биз юқорида кўриб ўтилган психологик физиологик хиссиётларни ўзига хослигини хисобга олган ҳолда ўқув жараёнини ташкил қилишимиз керак. Ўқувчиларга доимо ўрганилаётган тил материали аввал тўла тушунилгандек бўлади, лекин бу хато. Уни албатта маълум вақтдан сўнг такрорланмаслиги хотирада сақлаб қолинмайди ва актив луғат состави бойимайди. Материал такрорланиб турилгандагини у актив ўзлаштирадиган дейилади (10-20% эслаш ортади). Изох: актив ўзлаштириш; пассив ўзлаштириш; Ўрта босқичдаги ўқувчилар учун ички мотивдан ташқи мотив кучлироқ шунинг учун бу ҳар иккала мотивдан оқилона фойдаланиш зарур. Бажарилаётган машқлар ўқувчилар олдида кўйилган вазифалар муаммоли ҳарактерга эга бўлиши керак, улар интеллектуал эмоцияни келтириб чиқаришга ундовчи ситимул бўлиши керак. Дарс коммуникативлик принципи қасосида олиб борилмоғи зарур. Унда ҳар бир нутқ фаолиятини мотив реал ситуациядан воқеликдан келиб чиқиши муҳим аҳамиятга эга. Ўқувчилар хориж тили нутқидаги ўз муваффақиятларини хис қилсинлар. 7-8 синф ўқувчилари ўзларини хорижий нутқи жуда ҳам содда бўлганлиги учун қўлгига қолмайлик деб, хориж тили гапиришга ҳаракат қилмайдилар ҳам. Хориж тили ўқитишнинг бу ўртанчи босқичдаги муваффақиятсизлиги ўқув процессининг психологик жихатдан сохта ситуацияга мослашганлигидандир. Маълумки уларнинг она тилидаги нутқи информацияга бойлиги билан ажралиб туради. Уларнинг хориж тили нутқи эса приметив, бўлиб ўқувчиларнинг истак хоҳишларини ифодалашга ҳозир эмас. Шунинг учун дарсда реал воқеаликдан келиб чиқадиган ситуациялардан фойдаланиш, дарсда турли хил ўйинларни ўтказиш керак. Лекин бунда 5 синфга хос бўлган ўйинлардан фойдаланиш мумкин эмас, чунки 7-8 синф ўқувчиси ўзга синфдошлари олдида кулги бўлиб қолишдан кўрқинишади. Бундай вақтда энг муҳими турли "Ролевин Игри" ролларда ижобий ёндошган ҳолда бажариладиган ўйин турларидан фойдаланиш керак. Бу ёшдаги болаларни синфдан ташқари ишларга кенг жалб қилмоқ керак. Афсуски кўп ҳолларда бу мактабларда бажарилмайди. Ундан ташқари ўқитувчи билан ўқувчи ўртасида хориж тилидаги мулоқот ҳам катта роль ўйнайди.

МАВЗУ: УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ХОРИЖИЙ ТИЛ ЎҚИТИШНИНГ ЮҚОРИ БОСҚИЧИ

РЕЖА

1. Юқори босқичнинг умумий хараактеристикаси.
2. Ўқувчиларнинг нутқий масала ва кўникмаларига қўйилган талаблар.
3. Оғзаки нутқ ва ўқишнинг бир-бирига муносабати.
4. Юқори синф ўқувчилари урни ва роли.
5. Ўқувчининг мустақил ишлаш формалари ва турлари.
6. Дарснинг қасосий типлари.

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР

Нутқий кўникмалар, нутқ фаолияти, нутқий механизм, нутқий харакат, психо-физиологик хусусият, психологик ва педагогик, гипотеза, нутқий мулоқот, артикуляция, нутқий машқлар.

Машғулотнинг мақсади

Таълимий мақсад: Тингловчиларни нутқ фаолиятини ўстириш бўйича билимларини ривожлантириш

Тарбиявий мақсад: Тингловчиларни тилни чуқурроқ ўрганишига бўлган қизиқтиришни янада орттириш

Ривожлантирувчи мақсад: Мавзу бўйича ўқитувчилар орасида тажриба алмашиш, методик савиясини ошириш, истиқбол режаларини ишлаб чиқиш.қ

Амалий мақсад: Дарсда инглиз тили ўқитиш ва ўрганиш мухитини яратиш, маърузачи ва ўқитувчилар орасидаги интерфаолликка эришиш.

Машғулотнинг жихози: тингловчилар учун услубий қўлланма, методик ишланма ва турли қоғозлар, маркер, скоп каби жихозлар

МАШҒУЛОТНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

1. Уюштириш (музёра)	5 дақиқа
2. Маънавий қисм	5 дақиқа
3. Мавзу бўйича суҳбат (Ақлий хужум ва кластер тузиш)	40 дақиқа
4. Мавзунини мутахкамлаш (Гуруҳлар ишини ташкил қилиш)	15 дақиқа
5. Ўз-ўзини одилана баҳолаш (хулоса)	10 дақиқа
6. Мавзу юзасидан тавсиялар бериш. (Яқунлаш)	10 дақиқа

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Инсон нутқини шаклланиши хусусидаги қандай концепсияларни биласиз?
2. Хорижий ўқитишда босқичлар муаммоси ҳақида қандай фикрдасиз?
3. Бошланғич босқичда нутқнинг қайси турига кўпроқ эътибор берилади?
4. Тил машқлари билан нутқ машқлари қандай фарқланади?
5. Монологик нутқ қандай нутқ? Унинг қандай кўринишларини биласиз?
6. Диалогик нутқнинг психологик хусусиятларини изоҳлаб беринг?
7. Диалогик бирликларни санаб беринг?

9-10-11 синф ўқувчиларининг ёши ўсмирликнинг илк даврига тўғри келиб бир қатор психологик хусусиятлар билан характерланади. Улардаги ёш хусусиятларининг ўзига хослиги 8 синфдан бошлаб таркиб топа бошлайди. Психология курсидан маълумки ҳар бир ёш босқичда олдинги босқичдаги ёш хусусиятларидан айримлари сақланиб қолади.

Ўсмирлик - бу шахсни таркиб топиш ва камолатга етишишидир. Бу ёшда ўсмирларни ташқи муҳитга муносабати ва ўз фаолиятига баҳо бериш хусусиятлари ривожланади. Лекин шу билан бирга ўсмирларга хос нарса бу кучига ортиқча баҳо бериш ва ўзлигини кўрсатишидир. Бу эса тез-тез турли хил қийинчиликларни келтириб чиқаради. Ўқувчиларнинг хотирасида, ўқув предметларга, шундайла хориж тили предметига бўлган муносабатларида ҳам сезиларли ўзгариш юз беради. Масалан: 7-8 синф бошларида хориж тили ўрганишга бўлган қизиқиш сўнади. Лекин 9-10-11 синфга келиб ўқувчилар хориж тили ўрганишга алоҳида бир қизиқиш ва жавобгарлик билан қарайдилар. Бу босқичда ўқувчилар психологиясининг ўзгариши туфайли аввалги босқичларда яхши натижа бермаслиги мумкин. Юқори синф ўқувчилари бажариш мақсади аниқ бўлмаган машқларни қизиқишсиз, бефарқлик билан бажардилар. Аммо улар маъно жихатдан боғлиқ матнларни алоҳида бир қизиқиш билан ўқишади. Бу босқичда мустақил ишлаш алоҳида роль уйнайди, айниқса, хориж тили билан. Юқори синфларда дарсга қўйилган талаблар олдинги этаплардагидан фарқ қилади. Энди дарс оғзаки нутқ қасосида кўрилмайди, чунки бу босқичда тил материалининг кўпчилик қисми пассив равишда (рецептив ҳолда) ўрганилади. Яъни ўқиб тушуниш қасосий роль касб этади. Матнлар ҳам ҳажми жихатдан катта, тил материали эса мураккабдир.

Дарсни комплекс қасосда ташкил қилиш тил материалининг айрим томонини (лексик ва грамматик) айрим холда ўрганиш билан алмашиб туриши керак. Бу босқичда хориж тили ўқитишнинг қийинчилик томонларидан бири дарс соатларининг камайиб кетишидир. Оғзаки нутқ кўникмалари фақат дарсда эришилади, шунинг учун юқори синфларда дарс соатининг чекланганлиги туфайли биз аввал диалогик ва монологик нутқ соҳасида эришилган кўникма ва малакаларни сақлашимиз ва такомиллаштиришимизга тўғри келади. Ўқувчилар синфда мамлакатимиз ва Англия ҳаётидаги ўзларини қизиқтирадиган воқеалар юзасидан суҳбат олиб боришлари керак. Нутқни тинглаб тушуниш малакаларини ўстиришга эътибор бермоқ керак. Бу босқичда тез ўқишга ўрганишдан ташқари ўқувчилар хориж тили - она тили луғатидан фойдаланишни ўрганишлари керак. Контекстдан тушунишга ўргатиш кўникмалари ҳам шу босқичдан бошланади, демак текстларда баъзи нотаниш сўзлар бўлишига йўл қўйилади. Ўқиш бўйича амалиёт енгил, луғатга мурожаат қилмайдиган матнлар қасосида амалга оширилади.

Грамматик материал:

The past continuous; The Past Perfect; Future in the past Ind; Бу босқичда ўқувчини шахсини ривожлантириш ва унинг дунёқарашини таркиб топтириш имкониятлари кенгайди. Маниқий хотирани (мушоҳадавий) ривожлантирувчи топшириқлар бўлмоғи керак, чунки бу босқичда ўқувчиларда хотирада сақлаб қолиш зарур бўлган кўп материаллар тўпланиб қолади. Бир-бирига боғлиқ, мазмунли матнларни ўқиш, хориж тилидан ахборот олиш имкониятини кенгайтиради. Бу босқич хориж тили ўқитиш метод ва усулларини маълум даражада ўзгартиришни талаб қилади.

Диалогик нутқни баҳс, муҳокама тарзида ўтказиш фойдалидир. Бунда стимул берувчи нутқий ситуацияларнинг роли катта.

Масалан: Ўртоғингиз билан кинога бориш ҳақида келишиб олинг. Бунда диалогда икки эмас, балки бир неча кишини иштирок этиши катта аҳамиятга эга. Айниқса диалогларни инсценировка қилиш ўқувчиларда қизиқиш уйғотиши мумкин. Бунда хайрат, кувонч, ажабланишни ифодалашга ўргатиш зарур. Бу ўз навбатида табиий нутққа ундовчи омилдир. Аммо шунга эътибор бериш керакки инсценировка қилинаётган диалогнинг айрим элементлари аввал олдиндан ишланган бўлиши керак. Бунинг учун тайёрлов машқлари зарур. Масалан: репликага турли жавоблар бериш;

рад қилиш;

қарши савол бериш;

Монологик нутқни ўстиришга боғлиқ фикр билдириш кўникмаларини ўстириш зарур. Бунда қуйидаги топшириқлар фойдалидир:

1. Say where you went on Sunday, and whom you went with.
2. Say about the boy you met in the street where he was from.
3. Say how you went to Tashkent and what you saw there.

Ўқувчиларни мулоҳаза қилиш фактларини айтишга ўргатиш зарур. Топшириқлар ўзбекча бўлиши ҳам мумкин:

1. Сиз нимага қизиқишингизни айтиб беринг?
2. Сиз нима учун хориж тилини ёқтирасиз (ёки ёқтирмайсиз) айтиб беринг? ва х.к.

Матнларни ўқитишда ўқувчиларга айрим фактларни исботловчи топшириқлар бериш фойдали.

Масалан: Give as many facts from the text as you can to prove the following.

1. He was a bad boy.
2. He was a true friend .

ва х.к.

Эшитиб-тушуниш (аудирования) кўникмасини ўстиришда матнни бир неча бор эшитиш тавсия қилинади. Бунда матн аввал секин, кейин эса тезроқ ўқилади. Ҳар ўқилгандан кейин ўқувчиларнинг қандай янги фактларини тушунганликлари билиб олинади. Уларни бунинг учун баҳолаш ҳам матнни эшитиб тушуниш кўникмаларини ўстиришда энг муҳими, ўқувчиларни ҳар қандай

кийин матнни биринчи бор эшитгандаек унинг бутун мазмунини умумий тарзда фахмлаб олишга ўргатиш керак.

(Reading: ориентирларга таяниб ўқишга ўргатиш)

Луғатдан фойдаланишга ўргатиш; (турли хил луғатлар билан таништириш). 40-60 минг сўзли луғат мактаб шароити учун энг қулай луғат.

Шунингдек ўқувчиларни луғатсиз конспект ёрдамида тушунишга ҳам ўргатиш зарур. Бу бадий адабиётларни ўқишда керак. Интернационал сўзларни таниб олишда ўқувчилар диққатини чет тили сўзи билан она тили сўзлари ўрнида маълум муофиқлик борлигига тортмоқ керак.

Масалан: - ism - изм

- ist - ист

Юқори синфларда (9-10-11) адаптация қилинган китоблардан ташқари илмий оммабоп ва бадий - оммабоп ва бадий адабиётлардан олинган айрим матнларни ҳам ўқишга ўргатилади. 10синфда газетадан қисқарок мақолаларни, информацияларни ўқишга ўргатиш зарур.

Оғзаки нутқ 10 с .

Ўқувчиларни ўзлари қизиққан мавзулар юзасидан суҳбат олиб бориш каби топшириқлар бериш фойдали. Матнни ўз сўзлари билан яъни оддийгина сўзлаб бериш ўқувчиларда аввал қизиқиш уйғотмаслиги мумкин. Лекин матн янги ахборот манбаи сифатида унинг мазмунини ўрганишда бу шарт хисобланади. Оғзаки нутқ мазмуни мураккаблашади, ўқилган текст юзасидан олиб борилган суҳбатдан ўқувчиларни қизиқтирувчи ва хаяжонлантирувчи масалани муҳокама қилишга ўтади. Аввалги ўрганилган сўзларни сўз бирикмалари сифатида бошқа маънода танийдилар.

Масалан: hand -- the hand of delegation to see - I don't see why

to fall -- to fall ill

ва х.к.

Қийинчилик - дарс соати кам. Нутққа тайерлов машқларини салмоғи ортади.

Масалан: фикрни давом эттиринг (гап кушинг); айтилганни аниқланг;

баён қилинган фикрни тўғри ёки нотўғри эканлигини аниқланг; Бу босқичда тил материали - сўзлар, сўз бирикмалари ва гапларни сафарбар қилувчи машқлар фойдали тайерлов машқлари бўлади. Нутқий машқлар юқори синфларда бир томондан, матнлар иккинчи томондан - оғзаки нутқ учун белгиланган мавзулар атрофида кўрилади.

Турли қараш: а) фақат мавзулар тўғри. б) фақат матнлар

Масалан: Кино мавзуси.

1. Сиз кинога қачон, ким билан борганингиз ҳақида сўзлаб беринг.

2. Фильмда бош ролни ким ўйнаганлигини, ўзингиз ёқтирган актёрлар ҳақида айтиб беринг.

3. Ситуация: дўстингизни учратиш қолдингиз, унга кўрган фильмингиз ҳақида сўзлаб беринг.

Мавзулар бўйича ишлаш, материални маълум даражада системага солишга ёрдам беради, ўқувчилар ўз муваффақиятларини ўзлари кўрадилар. Ситуациялар реал ва ҳаётий бўлиши керак.

Матнни ўқишда топшириқ:

Матндаги маънодан нима ёқди-ю, нима ёқмади, сўзлаб беринг; матнни режа бўйича сўзлаб беринг; ўзингиз ёқтирган китоб ёки ёзувчи ҳақида сўзлаб беринг;

Нутқнинг бундай "тайёрланмаган" формаларидан ташқари, юқори синфларда "тайёрланган" нутқдан ҳам топшириқлар бўлиши керак. Масалан: ўқилган материал юзасидан ахборот, маъруза тузиш, газетадаги мақолани шархлаш ва х.к. Кейинчалик кучли ўқувчиларга ахборот тайерлашни буюриш мумкин.

Диалогик нутқни ўстириш: интервьюдан фойдаланиш мумкин. Бир ўқувчи бола ўқувчиларнинг саволларига жавоб қайтариши мумкин.

Аудированиа: Махсус матнларни тинглашни машқ қилиш; Бу матн кейинчарок сухбат учун мавзу вазифасини ўтайди. Бунда матнни қасосий ғояси тушунилганлигини аниқланади, қизиқ материални маълум қилиш имконини беради. Матнни неча марта тинглаш керак?

Тил материални ўзлаштириш.

Юқори синфларда ўқиганни тушуниш учун керакли бўлган тил материали ўрганилади. Масалан: Participle (Gerund Infinitive).

Эгалланган билимларни системага солиш керак. Эшитилиши жихатдан бир-бирига яқин жуфт сўзларни тинглаш ва такрорлаш;

Ўқиш вақтида энг катта қийинчилик туғдирадиганлардан бири фразеологиядир. Фразеологик бирикмаларни ўқувчилар қисмларга айлантира олмайдилар.

Масалан: to give ones word, to take part, to take points, to put ones best foot forward etc.

Лекин, баъзиларини таркибий элементларини ажратиш мумкин. Бу эса уларни маъносини тушунишга ёрдам беради. Бирок, қуйидаги бирикмаларни таркибий қисмларга ажратиш орқали уларни маъносини тушуниш осон.

Масалан: make playuces. make a mistake, to take a bus, to take a train ва х.к.

Фразеологик тушунишни ўргатишда ўқувчиларни актив минимумида бор бўлган намуналарга қасосланган холда олиб бориш керак. Бунда фразеологик бирикмаларни она тили эквивалентини топиш каби машқларни бажариш керак.

Дарсларни тузилиши ва типлари.

9-10-11 синф дарсларининг тузилиши олдинги босқичлардагига нисбатан анча ўзгаради. Бу уйда мустақил ишлашларининг ортиши хиссасига ҳам боғлиқдир. I тип дарсларининг мақсади ва вазифалари тил материални (жумлаларни лексик, грамматик) системалаштириш ва нутқ фаолиятининг барча турларида улардан бир-бирига яқинрок боғланган холда фойдаланиш. Масалан: ситуацияларга қараб лексик материални ишлатиш ва нотаниш лексик ва грамматик бирикмаларини конспектга муофиқ қўллаш. Икки тил луғатдан фойдаланиш. I тип дарсларининг ўзига хос хусусияти ўқувчиларнинг мустақил иши (М: мат. группаларга ажратиш луғат билан ишлаш) каби дарс звеноларини, қисмларини ўқитувчи топшириқ бериб жавоб олувчи қисмлар билан тез-тез алмашиб туриши керак. (М: топшири - жавоб реакция, топшири - жавоб реакция)

II тип дарслари. Мақсад ва вазифалари: нутқий кўникмаларнинг барча турлари билан чамбарчас боғланган холда конкретлаштирилади. Масалан: таржимасиз ўқиш (луғатсиз) ва ўқилган материал юзасидан монолог тарзда фикр баён қилиш; ўқилган матн бўйича диалогик нутқни ўстириш; 10-12 жумладан иборат бўлган монологик нутқни ўстириш; ёзма нутқ - ўқилган мавзуга аннотация бериш сўнгра ўқилганни муҳокама тарзда ўстириш;

мустақил ишлаш

Дарс ўқит. топшириқни бажариш каби қисмлар.
йўл-йўриқ кўрсатиш

Методик адабиётда юқори синфларда бир мақсадга эга дарслар бўлиши керак дейилади. М: Г.В.Рогова, а) ўқиш дарслари

б) оғзаки нутқни ўстирувчи дарслар.

Дарсларни матн билан ишлаш этапларига муофиқ бўлиш (пассив) мақсадга муофиқ эмас, чунки монолог ва диалог кўникмаларини хосил қилиш этаплари бунга мос келмайди. Дарсларни матн билан ишлашга қараб типларга ажратишни. Якунини тўғри танқид қилади. Бу холда хориж тили ўқитиш текстни ўргатишга тенглашиб қолган бўлар эди.

С.Ф.Шатилов, нутқ фаолиятини турларига ва мақсадига кўра типларга ажратади.

1. Дарснинг қасосий мақсади, ўқишга ўргатишда ёрдамчиси оғзаки нутқ кўникмаларини ўстириш.
2. Оғзаки нутқ дарсларининг қасосий мақсади, ўқиш ёрдамчиси.
3. Комбинирование ўқиш ва оғзаки нутқ ўргатиш тенг олиб бориладиган дарслар.

Демак хулоса қилиб айтганда,

I. Юқори босқич хориж тили ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари:

1. Ёш хусусиятлари
2. Материал хажми
3. Нутқ фаолиятининг қасосий турларини бир-бирига муносабатлари
4. Нутқ малака ва кўникмалари билан ишлашни ҳарактери
5. Ўқитиш шароитлари

II. Қасосий мақсад:

нутқ малакаларини ўстириш;

актив тил материалини ўрганиш орқали индивидуал нутқ тажрибасини бойитиш;

диалог ва монологларнинг нутқ турларини тайёрланмаган нутқда қўллашга ўргатиш;

III. Ўқишга ўргатиш:

1. Қасосий ўқиш тури, бутун мазмуни билиб олишга ўргатиш.

2. Қийин жойларни анализ қилиш орқали луғат ёрдамида ўқишга ўргатиш.

IV. Мустақил ишлар: мустақил ўқиш, ТСО дан фойдаланиш ва х.к.

THE THEME: STATE STANDARDS OF EDUCATION AND ORGANISING LESSONS TO IMPROVE LANGUAGE SKILLS

The plan:

1. STATE STANDARDS OF EDUCATION

2. FEATURES OF LANGUAGE SKILLS

3. A LANGUAGE SKILLS LESSON FOR TEACHING READING AND LISTENING

4. TEACHING SPEAKING AND WRITING SKILLS

Supported phases:

Language skills? Recognise and understand? To produce language? Speaking? Writing? Reading? Listening? Prediction? Before? During and after phases? For the main idea? For specific information.

During a PPP lesson, students use the four language skills of speaking, reading, writing and listening in order to practice the new language. So in a PPP lesson, you can include a focus on skills as well as the focus on new language. This way of building language skills into the lesson gives a variety of activities within a lesson, and the language-item and language-skills work reinforce each other.

However, you may want or need to give students time to focus only on improving their listening, speaking, reading and writing skills. In the next chapter, we look at how to organize a lesson to practice these language skills.

Classroom

Action

Task

Take a look at a lesson in your course book. Is it in anyway based on a PPP framework?

Is there a variety of practice activities using all four language skills?

How could you include some practice activities in this lesson?

Are there any activities for free practice of the language (Production phase)?

Can you think of some free practice activities to build into this lesson?

Organising Lessons to Improve Language Skills

In the previous chapter we looked at how to organize lessons to teach new language items. In this chapter we look at the background to the four language skills and show how to organize lessons which focus on improving students' reading, listening, speaking and writing skills.

Chapter 4 and this chapter give you simple and useful frameworks which you can use to plan one lesson or a whole series of lessons. Once you know these frameworks, you can build on them and adapt them by using the ideas and activities in this book, as well as your own ideas.

FEATURES OF LANGUAGE SKILLS

You will remember that some linguists divide language learning into the four language skills of listening, reading, speaking and writing. You may want to spend part or all of a lesson practicing these skills. In order to practice these skills, students will usually not use new language, but will use language they already know. You do not need to introduce new language and this is why skills lessons are organized in a slightly different way from PPP lessons.

Let's first look at some of the features of reading, listening, speaking and writing which helps us, as teachers, understand better how our students learn these skills. Then we can see how to organize a lesson and plan activities to help students practice the skills.

Reading and listening have some similar features. When students read and listen to English, they only have to recognise and understand the language that they read or listen to. So we call these the two 'receptive' skills. Speaking and writing also have some similar features. When students speak or write, they have to produce language. So we call these the 'productive' skills.

Reading also has some features which are similar to writing. When students read or write, they have time to think about the meaning of the language, They can read the text again, they can rewrite and correct

Litany what they have written. They have time to think about what they have read or written.

When students listen or speak, they have less time: they have to react quickly. In real-life situations, you usually only hear something once. Sometimes you can ask someone to repeat it - but you cannot do that if you are listening to a station announcement or to the television or radio. When someone asks you a question, you have to understand what they said, think of a reply and say it in English - in a short space of time.

These different features of reading, listening, speaking and writing mean that we need to plan our lessons to give students different kinds of learning activities to practice each language skill.

Speaking and writing can be taught and practiced either as part of a PPP lesson or as a separate lesson. So first, let's look at a slightly different lesson framework for teaching reading and listening.

A LANGUAGE SKILLS LESSON FOR TEACHING READING AND LISTENING

We plan a reading skills or listening skills lesson in three parts:

1. Before-reading, or before-listening activities.
2. During-reading, or during-listening activities.
3. After-reading, or after-listening activities.

These phases reflect what we do in real life when we read or listen. Think about how we read and listen in our own language. We usually read or listen for a reason: we may do it for pleasure or to get information. We also usually choose to read or to listen. We may read a newspaper or a letter from a friend. We may listen to a weekly sports programme on the radio or to an announcement at the railway or bus station.

So, before we read or listen in our own language, we usually already know something about the text we are reading, or what we are listening to. We know the kind of language which will probably be used. We can often predict what some of the information will be, based upon our previous knowledge or interest in the subject. For example, if we are listening to a radio sports programme, we expect to hear the names of athletes, players and teams. The information we choose to read or listen to is not often completely new or uninteresting to us. This is a skill called prediction.

IU livirnuvc L/^IMUU^UL. _MMLLJ / jj

Students who are good at these skills will find that their reading and listening improves, which makes them more motivated.

We have said that in a 'Before— During-After' lesson, you may need to include PPP elements (such as presenting new vocabulary). Here is an example of a lesson plan for a 'Before— During-After' lesson which includes these elements:

A 'Before-During-After' language skills lesson, with PPP activities

Objective: students practice reading a story for the main ideas.

Before-reading activity

Discuss the title (for example, 'A disastrous adventure'). Students suggest words connected to the topic which may appear in the text, and possible story lines (without reading the story).

[New vocabulary- optional PPP activity: present and teach key words from the text to make sure that students understand the meaning, the use and the correct pronunciation of the new words.]

During-reading activity

Students read the story within a time limit to encourage faster reading, and fill in a chart to note what happened, and when.

After-reading activity

Students compare their charts (without the text in front of them) in pairs or groups to confirm what they read. Then students individually write a letter to a friend about the incident.

(Functional language- optional PPP activity: to practice the 3rd conditional using information from the story, for example: 'If he hadn't left home late, he wouldn't have missed the bus! Students suggest further examples and then the teacher checks the meaning of the 3rd conditional. Students work through the events in the story by drilling and controlled pair work.]

TEACHING SPEAKING AND WRITING SKILLS

We have seen how a lesson or part of a lesson 'to improve reading or listening is divided into 'before', 'during' and 'after' phases. If we want to spend a whole lesson practicing speaking and writing, we use the PPP framework we looked at in Chapter 4, but in a slightly different way. Let's look at why this is.

You may remember that we call speaking and writing 'productive' skills. This is because students have to actively produce language in order to speak and write. They have to remember and use language which they already know, and produce a spoken sentence or dialogue, or write a text.

This can be a challenge. Students are sometimes unwilling or shy about speaking English in class or about having a conversation in English. If students in your country do not need to speak English outside the classroom, it can be a real challenge to motivate them to say anything in English.

Writing involves all aspects of language: grammar, vocabulary, word order, spelling and logical arrangement of ideas. Students often make mistakes when they start to write in sentences. This means that the teacher has a lot of marking to do, and all the corrections in red pen do not make the students very happy. They also do not help the students very much.

This is why we need to plan lessons or parts of lessons which progress in a step-by-step way. They start with guided and controlled activities and move towards less-guided and more student-centred and creative activities. Guided activities which are easy and short will help all students to speak or write with few mistakes in a controlled situation. As their confidence and interest grow, less-guided activities will encourage them to speak and write more confidently. They will make fewer mistakes and can become more confident and creative in speaking and writing.

So here are the outline lesson stages of a speaking or writing lesson:

1. Present or revise the language that the students will need in a controlled situation. Remember: do not teach new structures and new vocabulary in the same lesson,
2. Give students practice with the language they will need, moving from controlled practice (this can include drilling or written controlled practice) to guided practice.
3. Let students have freer practice in pairs or groups, to personalise and practice producing language fluently or doing extended writing.